

Katedra: Filosofie

Studijní program: Filosofie

Studijní obor: Filosofie humanitních věd

KOMUNIKACE JAKO SDÍLENÍ COMMUNICATION AS THE SHARING

Bakalářská práce: 11–FP–KFL– 079

Autor:

Julie VRABCOVÁ

Podpis:

Vedoucí práce: PhDr. Jana Šturzová, PhD.

Konzultant: PhDr. Jana Šturzová, PhD.

Počet

stran	grafů	obrázků	tabulek	pramenů	příloh
56	–	–	–	23	1 CD

V Liberci dne: 27. 4. 2011

TECHNICKÁ UNIVERZITA V LIBERCI
FAKULTA PŘÍRODOVĚDNĚ-HUMANITNÍ A PEDAGOGICKÁ

Katedra filosofie

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(pro bakalářský studijní program)

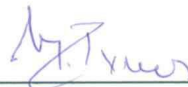
Kandidát: Julie VRABCOVÁ
Adresa: Ludvíkovská 698, 463 65 Nové Město pod Smrkem
Studijní obor (kombinace): Filosofie humanitních věd
Název BP: Komunikace jako sdílení
Název BP v angličtině: Communication as the Sharing
Vedoucí práce: PhDr. Jana Šturzová, Ph.D.
Konzultant:
Termín odevzdání: 30. 4. 2010

Poznámka: Podmínky pro zadání práce jsou k nahlédnutí na katedrách. Katedry rovněž formulují podrobnosti zadání. Zásady pro zpracování BP jsou k dispozici ve dvou verzích (stručné, resp. metodické pokyny) na katedrách a na Děkanátě Fakulty přírodovědně-humanitní a pedagogické TU v Liberci.

V Liberci dne 23. 4. 2009

Děkan

vedoucí katedry

Převzal (kandidát): JULIE VRABCOVÁ

Datum: 22. 5. 2009

Podpis: Vedoucí katedry

Cíl:	Reflexe problému komunikace jako sdílení ve vybraných dílech české filosofické literatury.
Požadavky:	<p>1. Tematický plán:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) Tradovaný smysl v setkání - komunikaci. 2) Problém sdílení jako soupatřičnosti. 3) Problém aktualizace smyslu. <p>2. Konzultace k bakalářské práci 1x měsíčně.</p> <p>3. Termin odevzdání 1. verze bakalářské práce: 15.12.2009.</p>
Metody:	Interpretace studovaných odborných textů založená na komparaci, analýze a syntéze.
Literatura:	<p>GADAMER, H.- G. Člověk a řeč (výbor textů). Praha: OIKOYMENH 1999. ISBN 80- 86005-76-3.</p> <p>PATOČKA, J. Filosofie výchovy. Praha: Studia pedagogica 18 Pedagogická fakulta UK, 1997. ISSN 0862-4461.</p> <p>PEREGRIN, J. Filosofie a jazyk- eseje a úvahy. Praha: TRITON 2003. ISBN 80-7254-432-2.</p> <p>PEŠKOVÁ, J. Já a ty ve společném prostoru, aneb problémy sociální komunikace, In Výchova a vzdělání v pozdní době: Pamětní spis k životnímu a pracovnímu jubileu univerzitního profesora PhDr. Radima Palouše, dr. h. c., Studia paedagogica, Praha: Pedagogická fakulta Univerzity Karlovy 1995. ISBN 0862-4461.</p> <p>SOKOL, J. Řeč a jazyk, In Filosofická antropologie (Člověk jako osoba), Praha: Portál 2002. ISBN 80-7178-627-6.</p> <p>ŠTURZOVÁ, J. Komunikace jako sdílení a péče o vztah. Praha: Pražská vysoká škola sociálních studií 2006.</p>

Čestné prohlášení

Název práce: Komunikace jako sdílení
Jméno a příjmení autora: Julie Vrabcová
Osobní číslo: P07000795

Byl/a jsem seznámen/a s tím, že na mou bakalářskou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon), ve znění pozdějších předpisů, zejména § 60 – školní dílo.

Prohlašuji, že má bakalářská práce je ve smyslu autorského zákona výhradně mým autorským dílem.

Beru na vědomí, že Technická univerzita v Liberci (TUL) nezasahuje do mých autorských práv užitím mé bakalářské práce pro vnitřní potřebu TUL.

Užiji-li bakalářskou práci nebo poskytnu-li licenci k jejímu využití, jsem si vědom povinnosti informovat o této skutečnosti TUL; v tomto případě má TUL právo ode mne požadovat úhradu nákladů, které vynaložila na vytvoření díla, až do jejich skutečné výše.

Bakalářskou práci jsem vypracoval/a samostatně s použitím uvedené literatury a na základě konzultací s vedoucím bakalářské práce a konzultantem.

Prohlašuji, že jsem do informačního systému STAG vložil/a elektronickou verzi mé bakalářské práce, která je identická s tištěnou verzí předkládanou k obhajobě a uvedl/a jsem všechny systémem požadované informace pravdivě.

V Liberci dne: 27. 04. 2011

Julie Vrabcová

Poděkování:

Děkuji všem, kteří mi pomohli bakalářskou práci realizovat. Především pak děkuji PhDr. Janě Šturzové, PhD. za půjčení literatury a za její ochotu a trpělivost, kterou při tvorbě práce projevila.

Komunikace jako sdílení

Julie VRABCOVÁ

BP – 2011

Vedoucí BP: PhDr. Jana Šturzová, Phd.

Anotace:

Bakalářská práce vymezuje termín komunikace jako prostor, ve kterém se setkáváme s druhými u téže věci. Jazyk je jedním z prostředků, který zpřístupňuje svět.

První částí práce pojímá komunikaci jako takovou ve všech možných podobách. Odkazuje na původní latinský význam *communis*. Vymezuje se zde také pojetí logu a významu. V druhé části se představují jednotlivé složky, které sdílení logu a významu ovlivňují a do jisté míry také znemožňují. Jako příklad lze uvést vztahování ke světu i k druhým. Třetí částí se zabývá aktualizací smyslu komunikace, která probíhá na základě vývoje společnosti prostřednictvím mateřského jazyka.

Klíčová slova:

Verbální a neverbální komunikace, komunikační modely, logos, řeč, mateřský jazyk, domov, vztahování, svět, horizont, kultura, společnost.

Summary:

This bachelor work incloses the term communication as a range in which we meet with the others on the same subject. A language is one of the instruments that makes possible the world to be better rezognized.

The first part deals with the communication itself in various forms. It refers to the latin word *communis*. This part describes the term logos and meaning. Separate parts that influence and somehow restrain sharing of logos and meaning are presented in the second part. As an example we can state here the relation to the world and to the other people. The third part deals with the actualization of the sense of the

communication that proceeds continuously on the base of development of the society by means of the mother language.

Key words:

Verbal and nonverbal communication, models of communication,/communication models, logos, speech, language, home, relation/relationship, world, horizon, culture, society

Obsah

ÚVOD.....	9
I. ČÁST: TRADOVANÝ SMYSL.....	10
1 Communicare.....	10
2 Komunikace.....	13
2. 1 Neverbální komunikace.....	13
2. 2 Verbální komunikace.....	14
2. 3 Mlčení.....	16
2. 4 Písmo.....	17
3 Řeč a pojmy.....	19
3. 1 Rysy řeči dle Gadamera.....	20
3. 2 Vědecký a laický jazyk.....	21
4 Logos jako princip rozumění a smyslu.....	23
5 Komunikační chování.....	26
II. ČÁST: PROBLÉM SDÍLENÍ SOUPATŘIČNOSTI.....	27
1 Sebeuvědomění ve světě a jeho mapování.....	27
1. 1 Pojetí člověka ve světě.....	29
1. 2 Horizont horizontů.....	30
2 Vztahování.....	32
2. 1 Buberovo a Lévinasovo vztahování se k druhému.....	35
3 Sdílení téhož v prostoru Já a Ty	37
3. 1 Druhý jako cizinec.....	40
3. 2 Já a skupina.....	42
III. ČÁST: PROBLÉM AKTUALIZACE SMYSLU.....	43
1 Myšlení jako sugesce jazykem	43
2 Vztah jazyka a kultury.....	45
3 Jazyk jako prostředí.....	48
3. 1 Domov.....	49
3. 2 Mateřský jazyk.....	50
ZÁVĚR.....	53
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY.....	55

ÚVOD

Název bakalářské práce Komunikace jako sdílení vymezuje hlavní rámec problematiky. Jazyk, řeč chápeme jako prostředí, kterým se každodenně a bezprostředně dáváme druhým. Řeč zpřístupňuje veškeré naše poznání. Řeč nám zprostředkovává celý svět. Avšak jednotlivé světa každého z nás se od sebe velmi liší. V této práci se budu zabývat možnostmi, vlivy, které setkání narušují a někdy dokonce znemožňují.

Pojmy komunikace, řeč, jazyk jsou v mé práci považované za shodné. Nejedná se mi o pojetí lingvistické či hermeneuticko-filosofické. Chci především nastínit téma jako prostor sdílení a setkání.

Práce je rozdělená na tři části. První část nazvaná Tradovaný smysl představí komunikaci jako prostředek setkání. Své místo zde má logos, proto pojmáme pojmy jako nositele významu. Logos vytrhuje člověka z pojetí ostatních živočichů. Pro bližší poznání a prozkoumání problematiky jazyka doplním informace ze sociální komunikace. Druhá část Problém sdílení soupatřičnosti pojímá možnosti míjení a setkání v témže prostoru. Pokusím se nastínit jednotlivosti, které ovlivňují jazyk natolik, že není možné se s druhým sejít. Ve třetí části Problém aktualizace smyslu se zabývám prvky, které bezprostředně ovlivňují aktualizaci smyslu a rozvoji jazyka. Zaměřím se na mateřský jazyk, který nám dává první reflexi světa.

Vycházím především z českých textů patřící do oboru filosofie, filosofické antropologie a sociální komunikace. Pro doplnění a celistvost informací budu čerpat z oboru daseinpsychoanalýzy a z psychoterapie. Opírám se o texty fenomenologa Jana Patočky, filosofického antropologa Jana Sokola, dále z děl Davida Krámského, Ireny Vaňkové a příspěvku Jany Šturzové. Pro dokreslení celistvosti pojetí cituji Hanse-Georga Gadamera, Stanislavu Exnerovou a Naděždu Pelcovou.

Cílem této bakalářské práce je nastínit problematiku setkání a míjení se v témže světě. Možnost či nemožnost lidí poznat svět shodně, sejít se ve společném prostoru a sdílet tutéž věc.

I. ČÁST: TRADOVANÝ SMYSL

1 Communicare

Slovo komunikace se ve společnosti používá velmi často. Vyskytuje se v nejrůznějších odvětvích a souvislostech, např. sociální komunikace, telekomunikace, masová komunikace, pozemní komunikace atd. Bez ohledu na obor, ve kterém se s termínem pracuje, mnohdy ztrácí svůj původní význam a smysl. Přesouvá se k pouhému mluvení a vršení slov. Schází naslouchání a přijímání sdělení druhého.

Slovo komunikace je latinského původu. Sokol vychází z významu latinského *communis*, jež se překládá jako společný, proto komunikaci chápeme jako sdělování a sdílení společného obsahu. Připomíná, že sdělení musí být pro adresáta srozumitelné bez ohledu na prostředky, které jej nesly. Jinak bude pouze informovat, že sdělení je pro posluchače nesrozumitelné. (Sokol, 2002, s. 65) Jaro Křivohlavý přibližuje význam komunikace podrobněji. Čerpá z latinského slovníku *Thesaurus linguae latinae*. Slovník „...má pro slovo »*communicare*« jednoznačný latinský ekvivalent: »*participare*«, tj. spolupodílet se s někým na něčem, mít podíl na něčem společném, spoluúčastnit se, činit někoho spoluúčastným (*communem reddere*).“ (Křivohlavý, 1988, s. 20) Šturzová význam upřesňuje: „Jazykový původ slova nás odkazuje na jeho obsah. To, co je obsahem komunikace, je věc společná, společně sdílená. Komunikovat s někým, znamená sejít se s ním u téže věci.“ (Šturzová, 2006, s. 2)

Význam a smysl termínu komunikace se posouvá podle potřeby užití a vědnímu oboru, který s termínem pracuje. Pedagogické hledisko používá verbální i neverbální komunikaci. Chápe ji jako nezbytný prostředek výchovy a vzdělávání, který vede k dosažení požadovaných cílů, metod, forem a obsahu. (Svatoš, 2006, s. 27) Tohoto poznávacího procesu se zúčastňují nejen učitelé a žáci, ale také rodiče, kteří zastupují významnou roli především v primárním a sekundárním vzdělávání.

Sociálně kybernetické zaměření pojímá komunikaci jako styk mezi lidmi, který umožňuje předávání zpráv. K tomu potřebují shodnou zásobu znaků. Používají nejen vizuální signály, ale také akustické. Jak uvádí Svatoš, tento druh komunikace vznikl na základě potřeby výroby pro lidský rod. (Svatoš, 2006, s. 26) Kybernetika se zabývá principy řízení a přenosu informací mezi stoji a živými organismy. Klade důraz na přesnost předávaných poznatků a symbolů. Nejsou-li data přesná, dojde k tzv. komunikačnímu šumu, při kterém se ztrácí přesnost a důvěryhodnost sdělení.

Sociálně filosofické zaměření pohlíží na problematiku sdílení obdobně, avšak její výklad dále rozšiřuje: „Podstatou sociální komunikace je nejen společný styk, ale veškerá společenská činnost, vzájemné působení i vzájemné vztahy jsou nemyslitelné bez předávání, přijímání, konfrontování a sdílení určitých významů.“ (Svatoš, 2006, s. 27) Podle Peškové je pro filosofii nejdůležitější sejít se ve společném prostoru u téže věci. Uzavírat společný prostor a předávat pro oba komunikanty srozumitelné symboly. Nejde však pouze o řeč, ale především o obsah sdělení. Jen tak může dojít k porozumění a předání informací. (Pešková, 1995, s. 31)

Sokol ve svém Slovníku filosofických pojmů charakterizuje komunikaci jako „....vzájemné jednání mezi lidmi, jehož cílem je sdílené porozumění, případně prostředky pro takové jednání. Ve společnosti rovných je k nezbytnou podmínkou koordinace činností, kooperace, rozdělování. V běžném smyslu sdělování, přenášení informací.“ (Sokol, 2007, s. 328)

Ze všech definic vyplývá nutnost utvoření vztahu mezi komunikujícími. Aby taková sounáležitost mohla vzniknout, musí vycházet z naslouchání a následujícímu porozumění obou aktérů. To vše vznikne, používají-li oba komunikující shodné a srozumitelné znaky, symboly a šifry. Pouze tak může dojít k setkání u společné věci a sdílení téhož. Definice sociální komunikace připomíná, že v širším slova smyslu lze o komunikaci hovořit i tehdy, pokud jedinec nezaujatě pozoruje své okolí a přehlíží jej. Již tím postojem sděluje určitý vztah ke společnosti, ve které se nachází. Přestože se nechce účastnit společenského dění, svou přítomností skupinu ovlivňuje a působí na ni.

Význam slova komunikace odkazuje ke svému latinskému původu *communis* – ke sdílení. Tento význam umožňuje použít termín komunikace také ve smyslu komunikace jako ulice, silnice, cesta. Silnice nás vede, určuje směr a na křižovatkách dává možnost volby. Lze říci, že se jedná o určitou analogii mezi dopravou a jazykem. Avšak sdílení mezi lidmi je komplikovanější, nachází se v ní více křižovatek, použijeme-li dopravní terminologii. Ve společenské komunikaci se vyskytuje více možností a voleb, proto ke sdílení nemusí vždy dojít.

Při komunikaci je třeba sejít se u téže věci. Obsáhnout věc shodně s druhým, a poté mu vlastní zkušenost pro porovnání předat. Při setkání a správném naslouchání nás komunikace dovede k porozumění. Tomu dochází pouze v ideálním případě. Existuje příliš vlivů, které porozumění může ohrozit, mezi ně patří např. zdravotní stav, emoce, vyvozování předčasného závěru či síla prvního dojmu.

V každém vědním oboru se obsah slova komunikace posouvá. Změna vždy závisí na diskurzu a předmětu vědy. Uvedli jsme několik příkladů, kde se význam plynule přizpůsobuje oboru, ve kterém se s termínem pracuje.

2 Komunikace

Pešková v několika řádcích shrnula veškeré možnosti komunikace. Neboť komunikovat znamená sdílet nejen verbálně, ale také neverbálně: „...komunikace je základním půdorysem veškeré lidské aktivity. Je to půda zprostředkování poznatků, informací, pracovních výkonů, vztahů k přírodě, vztahů mezi národy, kulturami, generacemi, profesemi atd. Vždyť zalévání zahrady, prožívání krásy nebo rozbor pitné vody je také druh komunikace ve společném prostoru dění.“ (Pešková, 1995, s. 32)

2. 1 Neverbální komunikace

Neverbální komunikace zabírá téměř 70–80% veškeré komunikace. Zpravidla doprovází slovní projev, s kterým se vzájemně se doplňují a dotváří. Mimoslovní komunikace se projevuje prostřednictvím gest, mimiky, haptiky, proxemiky¹, ale také stylem oblékání, výběrem zájmů, profese, prožívání krásna apod.

Porozumění a výklad neverbální komunikace bývá mnohdy zavádějící a mylný, neboť vychází nejen ze zkušeností a schopností každého jedince, ale také z odlišností kultur, skupin či národů. Exnerová odlišnosti v porozumění mimoslovní komunikace porovnává: „Některé rysy neverbální komunikace jsou nezávislé na kultuře a způsobu života, jsou výrazovým prostředkem člověka obecně. Jiné vznikají i v procesu ritualizace. Jsou také rozdíly mezi pohlavími a jejich neverbální komunikací, rozdíly jsou samozřejmě mezi jednotlivci – záleží na jejich dispozicích, vývoji. Neverbální komunikace se proměňuje i u jednotlivého člověka a to v souvislosti s aktuálními emocemi, zdravím, dispozicemi, existujícími vztahy.“ (Exnerová, 2008, s. 56) Podobné pojetí lze nelézt také u Sokola. Domnívá se, že většina gest je všelidská. Mezi ně řadí např. úsměv, grimasa hněvu, žalu či sevřenou pěst. (Sokol, 2002, s. 64)

¹ gesta: komunikace rukama; mimika: výraz tváře a mimických svalů; haptika: využívání doteků; proxemika: vzdálenost mezi komunikujícími

Jak již bylo řečeno, verbální a neverbální komunikace se zpravidla doprovázejí. Ne vždy se vzájemně doplňují a jsou v souladu. Můžou nastat případy, kdy neverbální projevy neodpovídají slovnímu vyjádření. Tuto situaci označujeme jako inkongruentní sdělení. Kern uvádí jako příklad přátelské sdělení, které je doprovázené nepřítomným smíchem či odmítavým výrazem ve tváři. (Kern, 2006, s. 265) Tato situace vede ke zmatení posluchače a nedůvěryhodnosti mluvčího.

Prostřednictvím neverbální komunikace vysíláme do okolí většinu našeho sdělení. Odráží naše podvědomí, proto ji lze omezit a korigovat pouze částečně. Výjimku tvoří „profesionální lháři“ a podvodníci, kteří dokáží v mimoslovním sdělení nežádoucí projevy omezit a skrýt. Jedná se o sebezapření. Lhář omezuje a zneprístupňuje svou osobnost.

Pokud by došlo k úplnému vymizení neverbálního projevu, naše sdělení, ale také naše osobnost by působila ploše, nereálně a uměle.

Správné čtení mimoslovní komunikace závisí na zkušenosti každého z nás. Je třeba si připomínat, že znak, grimasa, pohyb nemá pevný význam. Liší se osobním využitím, naladěním, společností, ve které se nacházíme, situací apod.

2. 2 Verbální komunikace

Verbální komunikace se projevuje ve formě rozhovoru. Většinou sdílíme prostor s druhým. Tuto skutečnost označujeme jako dialog. „V řeči se stýkáme mezi sebou, dáváme si najevo svá přání, své pocity a dojmy, sdělujeme si, co si myslíme a víme. Řeč je to nejširší společenství, do něhož všichni patříme; vyloučením z tohoto společenství („já s ním nemluvíme“) je cosi výjimečného a pro postiženého bývá velmi citelné.“ (Sokol, 2007, s. 214) Konverzace je podle Exnerové projevem přijetí lidství. Ukazujeme druhému zájem o jeho bytí. Přijímáme druhého jako člověka. Vyloučíme-li ho ze sdílení rozhovoru, může si připadat jako věc. (Exnerová, 2008, s. 42)

V rozhovoru se nesetkáváme pouze s druhými, ale také sami se sebou. Vedeme vnitřní monolog. Prostřednictvím slov dochází k seberegulaci, ujasnění vlastních

myšlenek, pocitů a projevů. Jeho působením vytváříme sebenáhled. Promlouváme k sobě jako k druhému.

Slovní komunikaci doprovází paralingvistické prostředky. Těmi rozumíme sílu hlasu, frázování, plynulosti mluvy či zdůrazňování slov a slabik. Jedno sdělení tak lze říci několika způsoby a vždy tím u posluchače vyvolat zcela odlišný dojem.

Jazyk, řeč používáme zcela bezprostředně a přirozeně. Mohlo by se zdát, že s ním lze manipulovat jako s předmětem, instrumentem. Tedy uchopit a použít jej pouze tehdy, když jej potřebujeme. Podle Vaňkové chápání jazyka jako nástroje vychází z tradice naší jazykovědy, která pohlíží na jazyk strukturně (strukturně-funkčně) či komunikačně. Právě komunikační model pojímá jazyk jako instrument. Jedná se o pestrou škálu nástrojů, které vybíráme pro konkrétní situaci. Správnou volbou můžeme dosáhnout svých zamýšlených cílů a naplnění komunikačních záměrů. (Vaňková, 2003, s. 66) S tím ovšem Šturzová nesouhlasí: „Řeč, jazyk není instrument, tak jako není instrument jednotlivý pojem z řeči, který používáme. Instrument, nástroj předpokládá nejen možnost vzít, ale také jej odložit, k podstatě nástroje patří možnost jej použít. Leč pojmové myšlení odložit nemůžeme.“ (Šturzová, s. 16) Jazyk je neodkladnou součástí člověka. Nelze jej nikdy opomenout či přehlížet. Pokud druhý hovoří stejným jazykem jako my, vždy jeho řeči rozumíme, i když se chceme distancovat a neposlouchat. Podobné je to i u cizího jazyka, přestože neznáme přesný význam slov, která používá, vždy rozeznáme, že hovoří a snažíme se jeho řeč uchopit, sdílet.

Procesu komunikace se zúčastňuje vysílač (komunikátor, oslovující, adresant), přijímač (komunikant, oslovený, adresát) a zpráva (referens, nezúčastněný). Vysílač posílá přijímači zakódovanou zprávu. Její správné přijetí a autentičnost s původním sdělením ověřuje zpětná vazba (feedback). (Kern, 2006, s. 241) Komunikant musí hierarchickou strukturu kódu dekodovat v průběhu přijímání informací a zároveň zvažuje možnosti porozumění. Zvolí-li nesprávnou volbu, dojde k nepochopení sdělení. (Peregrin, 2003, 58) Prostřednictvím zpětné vazby informujeme mluvčího,

zda bylo sdělení srozumitelné a správně vyložené. V případě nejasnosti je nutné sdělení nově formulovat a nově předat.

Verbální komunikace nás začleňuje do společenství. Sdílíme diskurz jazyka a tedy i světa. Řeč nám zprostředkovává svět stejný jako ostatním členům skupiny. Vyřazením ze společnosti, i když krátkodobým, se stáváme tulákem, cizincem, pouhou věcí, jak uvedla Exnerová, ke které se není třeba opětovně vztahovat, neboť ji vidíme ve své původnosti.

Slovní komunikace zprostředkovává setkání nejen s druhými, ale také se sebou samým. Hovoříme k sobě, jako k druhému. Klademe si teze a antiteze. Řešíme skutečnost, kterou potřebujeme ujasnit, osvětlit, poznat. Potřebujeme slyšet, jak k sobě hovoříme, jak se k sobě vztahujeme. Do každého hovoru vstupuje vysílač, přijímač a předmět, kterého se řeč dotýká. Během řeči je nutné vysílat zpětnou vazbu, jež informuje vysílač o srozumitelnosti jeho sdělení. Pokud informace není zcela přesná, srozumitelná, musí dojít k jejímu doplnění a vysvětlení. Zpětnou vazbou informujeme nejen o srozumitelnosti a jasnosti sdělení, ale také projevujeme zájem o druhého. Dáváme najevo, že druhému nasloucháme a přijímáme jej.

Každé sdělení je doprovázené paralingvistickými prostředky, které dotváří obraz jazyka. Vysílač pomocí plynulosti, artikulaci, frázování dokresluje obsah řeči tak, aby předal přijímači sdělení podle představ a co nejpodobněji své myšlenky.

2. 3 Mlčení

Zprvu se zdá zařazení mlčení jako komunikačního prostředku zcestné. Přesto naše myšlenky, postoje, hodnoty lze obsáhnout pomocí mlčení. Jedná se o jeden z nejpestřejších komunikačních prostředků. Jeho význam vždy závisí na situaci, na prostředí, na osobnostním užití aj.

Podle Vaňkové člověk používá mlčení promyšleně nebo spontánně, a to v případech, kdy jedinec „Nesmí-li či nemůže, nechce-li či nedovede, cítí-li svou neschopnost nebo obecně lidskou nemožnost buď něco **vyjádřit** (tj. formulovat,

artikulovat, postihnout prostřednictvím jazykových kategorií jistý úsek své, lidské reality), nebo někomu něco (verbálně) **sdělit**.“ (Vaňková, 1996, s.15–16)

Exnerová uvádí příklady, kdy lze mlčení využívat. Zmiňuje mimo jiné osobnostní projevy jako např. lhostejnost, trpělivost, nejistotu, strach či rozpaky. Za mlčením se skrývají také obavy z dalšího rozhovoru, např. z nedostatku vědomostí či nejistoty o správnosti svého rozhodnutí. Mlčení používáme i tehdy, chceme-li získat čas na zhodnocení problematiky a zformulování myšlenek. Může působit také jako výzva pro druhého, jedná se o tzv. taktickou odmlku, kdy dáváme druhému prostor, aby se chopil slova a získal možnost vyjádření. Mlčení lze využít také jako dramatickou odmlku. Ticho zdůrazní vážnost právě vyřčeného sdělení. (Exnerová, 2008, s. 52)

Jak jsme naznačili, použití mlčení jako komunikačního prostředku je opravdu široké, proto je důležité mu při komunikaci věnovat pozornost a nevyvozovat unáhlené závěry. Při nesprávném naslouchání ticha hrozí v nejzazší možnosti předčasné ukončení komunikace.

2. 4 Písmo

Nárůst výskytu písma souvisí s Gutenbergovým vynálezem knihtisku v polovině 15. století. Knihtisk výrobu textů zlevnil a tím i zpřístupnil většímu počtu čtenářů. To vše přispělo k nárůstu vzdělanosti. Další významná změna nastala v 19. století, kdy došlo k průmyslové výrobě papíru a ke změně techniky tisku. V té době začaly vycházet noviny, tedy rychlé, dostupné a hromadné zdroje informací. Pravidelnost jazyka a jeho gramatika se uchovává ve slovnících a posléze i v encyklopediích.

Písmo vzniklo „Dávno před tím, než vznikly kazety a vysílání, objevili lidé možnost řeč zapisovat písmem. To jako konzervovaná řeč, která trvá a může se aktualizovat – to jest přečíst – po tisíciletích, nabízí pro sdělování podstatně jiné možnosti. Zapsaná řeč sice trvá, ale s mnoha omezeními. Především trvá bez autora, který ji jako text ‚dal z ruky‘ a nemá už žádný vliv na to, kam jeho slovo zabloudí, v jakých souvislostech se bude číst a jak mu kdo bude rozumět.“ Realizace textu

probíhá ve dvou fázích. První fázi představuje samotné napsání. Druhá fáze nastupuje až jeho čtením. (Sokol, 2007, s. 216 – 218)

Věda zabývající se aktualizací a realizací textu se nazývá hermeneutika. Běžně se o ní hovoří jako o umění výkladu a porozumění textu. Tato věda vznikla již ve starověku. Původně se jednalo o výklad biblického písma. Dnes se běžně používá také v právním a filosofickém diskurzu.

Písmo v sobě nese znak limitovanosti a nekonečnosti zároveň. Limitovanost v tom smyslu, že jej nelze dále rozvíjet, aniž by se změnila struktura textu a jeho smysl. Doplníme-li text o novou myšlenku, vsuneme-li ji mezi řádky, změni se celý text. Jeho smysl se dál rozvíjí s upřesňuje. Naopak nekonečnost dává možnost se k písmu kdykoli vrátit a znovu jej přijmout, obsáhnout a tím aktualizovat. Mnohé texty ztrácí v průběhu času na své hodnotě. Jsou přežité a neaktuální. Naopak např. texty Platónovy, Aristotelovy jsou aktuální dodnes. Stále je lze vztáhnout na dnešní skutečnost a k dnešní podstatě.

3 Řeč a pojmy

Osvojováním řeči se zabývá také vývojová psychologie. Jedná se o psychosociální vývoj, kde řeči předchází období křiku, broukání a žvatlání. Během tohoto procesu se jedinec učí ovládat mluvidla a rozumět významu slov, která používají jeho nejbližší. Jedince chápe význam slov dříve než je schopný slova sám vyřknout.

Význam, oproti pojmu, není pevně vázán ke konkrétní věci, proto je k jeho výkladu potřeba kontext použití. Tuto dovednost jsme si osvojovali v průběhu dětství, kdy např. uzel na kapesníku zastupoval panenku či krabice auto na hraní.

Řeč je základním předpokladem veškerého rozumění, tedy také nerozumění. Schopnost vyjadřování úzce souvisí s myšlenkovými pochody jedince. Má-li jedinec např. snížený inteligenční kvocient, nutně se tato skutečnost projeví v jeho řečových schopnostech, nebo pokud zrovna přemýšlí nad jinou záležitostí, není schopný odpovídat tak, jako by se zabýval pouze jednou myšlenkou. Podle Peškové slova odkazují k podstatě věci, ale pouze za předpokladu, že slova neztratila původní odkaz. V ideálním případě slova umožňují setkání u věci. Jejich použití určuje povahu prostředí řeči. Pešková dále ukazuje na skutečnost, že lidé v moderní společnosti k sobě hovoří pomocí pojmů, vědeckých předmětů a symbolů. Naopak vnitřní prožitky zůstávají skryté a mnohdy také nesdělitelné. (Pešková, 1995, s. 32)

Řeč formuje nejen naše vědomosti, ale také dovednosti a návyky. Prostřednictvím řeči se začleňujeme do společenského celku, ve kterém vyrůstáme. Avšak ani řeč nezaručuje, že se s účastníky hovoru dorozumíme. Řeč druhého nemusí obsahovat stejný rámec komunikace jako je náš. Pešková upozornila na fakt, že v moderní společnosti běžně hovoříme ve vědeckém diskurzu. Důsledkem toho je, že naše prožitky zůstávají skryté a neodhalené. V obecné rovině pro nás vědecký svět představuje jistotu, danost a nezpochybnitelnost. Stálost pro člověka znamená bezpečí a zázemí, ke kterému se lze vztáhnout. Vzdělanec má ve společnosti tradičně vyšší postavení než ostatní lidé, proto vědecký jazyk v sobě nese určitou prestiž, nadřazenost a výjimečnost.

Prvním předpokladem k vytvoření známého a bezpečného světa, ve kterém budeme mít možnost dosahovat svých cílů a záměrů, si musíme v dětství nejprve osvojit řeč. Řeč umožňuje označit věci symbolickým znakem, kterému rozumí i druzí. Tento proces probíhá při poznávání věcí a tvoření prvních pojmů. (Sokol, 2002, s. 99) Při osvojování řeči se nejprve zaměřujeme na věci, které potřebujeme označit. Mají pro nás význam. Pracujeme s nimi, vztahujeme se k nim. (Sokol, 2007, s. 37) Řeč proniká k podstatě subjektu, avšak nezabývá se pouze subjektem samotným, ale pojímá také ostatní předměty a okolnosti, které s ním úzce souvisí. Objekty se vždy nachází v určitém kontextu. Mají pro nás osobní význam. Plní danou funkci.

Konkretizováním obecných slov a osvojováním řeči vznikají pojmy. Co přesně pojem znamená a jak mu rozumět přibližuje Sokol: „Pojem je základní jednotka racionálního myšlení, sloužící k označení (identifikaci) předmětu či tématu. Podle předmětu, který pojem míní, rozlišujeme pojmy jednotlivé (Petr, Pavel) a více či méně obecné (stůl, chodit, jsoucno). Ve vztahu k přímé zkušenosti jsou však obojí výsledkem složité činnosti: i krajně jednotlivý pojem, např. „sousedův pes“, vzniká teprve dlouhodobou kumulací zkušeností. ... vznikají a žijí v neustálé interakci jazyka se zkušeností, proto je většina lidí ani neodlišuje od slov. Ostatně i čeština si slovo ‚pojem‘ opatřila až v 19. století překladem německého *Begriff*.“ (Sokol, 2007, s. 358) Pojmu předchází dlouhodobá zkušenost, jeho vymezení vzniká na základě rozumového úsudku. Neustále se aktualizuje dle potřeby jazyka.

3. 1 Rysy řeči dle Gadamera

Naše myšlení a poznání jsou již ovlivněny řečovým výkladem světa, proto se řeč nachází vždy před námi. Gadamer připomíná, že v době, kdy hovoříme, o řeči nepřemýšlíme. Obrat nastane, zadrhne-li se plynulost řeči nebo se zakotáme. V knize *Člověk a řeč* Gadamer charakterizoval tři rysy řeči:

1) Bytostné sebezapomnění: S nárůstem výkonosti a samozřejmosti používání řeči klesá její uvědomění si. Během mluvení si neuvědomujeme vlastní strukturu jazyka, gramatiku ani syntax. Dochází tak k sebezapomnění řeči a tedy i vlastního bytí co

v ní bylo řečené ve společném světě a řetězec tradic, které pochází z tradic mrtvých i živých jazyků. „Vlastním bytím řeči je to, do čeho vcházíme, když ji slyšíme, totiž to řečené.“

2) Nepřipoutanost já: Mluvit znamená mluvit k někomu. Slovo chce být vyřčené slovem. Klademe jej před druhého, se kterým mluvíme. Řeč tedy patří do sféry my, nikoli pouze já. „Hra řeči a protiřeči pokračuje dál ve vnitřním rozhovoru duše se sebou, jak Platón krásně nazývá myšlení.“

3) Univerzálnost řeči. Řeč zahrnuje vše, co univerzální rozum. Nejedná se o ohraničenou sféru. Každý rozhovor má v sobě vnitřní nekonečný potenciál. Přestože dojde k přerušení rozhovoru, vždy existuje možnost k jeho novému možnému navázání. „Vyslovené nemá nikdy svoji pravdu v sobě samém, nýbrž odkazuje dozadu i dopředu na nevyslovené.“ (Gadamer, 1999, s. 27 – 28)

3. 2 Vědecký a laický jazyk

Běžný mluvčí často hovoří obrazně, v metaforách či pomocí přirovnání. Jak již bylo výše řečeno „...člověk běžně pracuje spíše s významy než s věcmi jako takovými“ (Sokol, 2007, s. 37) Proto má běžný jazyk volnější strukturu než vědecký. Není pevně vázán konvencemi. Pro jeho dekodování je třeba vycházet z kontextu rozhovoru.

Jednou z podmínek uznání vědy jako odborného specifického odvětví je terminologie. Věda se vymezuje vůči běžnému laickému jazyku. K označení skutečnosti používá slovník, který je složený z cizojazyčných slov odkazující především k latině nebo ne ze zcela běžně užívaných slov. Termíny, se kterými věda pracuje, musí být jednoznačné a závazně platné pro celé vědecké odvětví. (Sokol, 2007, s. 38–39) U vědeckého pojmu nesmí dojít k rozdílnostem jeho výkladu. Jedná se o logický konstrukt, který vymezuje a ohraničuje danou skutečnost ve světě.

Laikovi se o odborných věcech hovoří velmi obtížné. Nemá o vědeckém odvětví dostatečnou znalost, aby mohl bezproblémově využívat jeho terminologii. Je pro něj snazší na věc ukázat popřípadě na ni upozornit popisnými jmény. Laik může chápat

odborný termín či funkci věcí pouze přibližně nebo dokonce nesprávně. Nedokáže ji přesně vymezit a charakterizovat, proto ji může i nesprávně použít. „Pro vědu je důležité zajistit, aby různí mluvčí tímž pojmem mínili přesně totéž za všech okolností (terminologie), kdežto v běžném životě vystačíme s daleko pružnějšími pojmy, které pak dovolují jevy jako metafora, obrazná řeč apod.“ (Sokol, 2007, s. 358)

Každý vědní obor musí pojmut, uchopit svůj předmět zkoumání. Vymezuje přesné hranice a stanovit svou hlediskovost. Pokud by k tomu nedošlo, vědecký jazyk by splýval s laickým a nevymezoval by se vůči němu. Odborný jazyk se snaží vše vyjádřit co nejstručněji a nepřesněji. Označuje věci pravdivě a objektivně.

V laickém jazyce se nachází spousta odchylek. Při užívání toleruje gramatiku a syntax, avšak sémantika se může posouvat dle potřeby užití a realizace. Běžný jazyk není nutně vymezen do rámce. Hranice jsou pouze přibližné a orientační. Lze je překročit, aniž bychom se dopustili přestupku.

Přesto existují termíny, které se přesunuly z odborného odvětví do laického. Staly se součástí nespisovného jazyka. Aby nedošlo k dalšímu nedorozumění a zneužití terminologie, věda změnila pro danou problematiku označení.

4 Logos jako princip rozumění a smyslu

Určitý stupeň komunikace se vyskytuje i v živočišném společenství. Zvířata používají vizuální či pohybové signály, které jsou mnohdy i mezidruhové, např. ptáci, kteří si zpěvem vyznačují teritorium a lákají samičky či při migraci pomocí sklonu těl tvoří obrazce apod. Dále například včely tančí tzv. včelí tanec, při kterém sdělují jak daleko a v jaké pozici od slunce se nachází vyhlídnutá potrava. Promyšlená komunikace se projevuje také u primátů, především pak u lidoopů. Sokol připomíná, že dorozumívání je velmi důležité u kolektivních zvířat a především pro ta, která loví ve skupině. (Sokol, 2002, s. 63)

Patočka se snaží celou situaci analyzovat z pohledu tří úrovní života. „Rostliny – jejich životní funkcí je Τροφή, růst, rozmnožování. K životní formě živočicha patří navíc Χίτησις, pohyb. Ten je podmíněn orientací založenou na Αἴσμησις, vněmu. ... Αἴσμησις je schopnost vzít tvar bez materiálu, avšak jen jednotlivě. Člověk má navíc ještě λόγος – schopnost vnímat řád, ne jen jednotlivé tvary, ale tvar jako projev věčného logu, tvary věčné a obecné. Proto je člověk bytost, která má řeč.“ Podle Patočky logos představuje řeč, která má smysl. (Patočka, 1995, s. 13) Při používání logu se již nejedná o nahodilé užití znaků či shluků zvuků, ale naopak o definovatelný obsah slov, který se řídí určitými pravidly a zákonitostmi. V souhrnu lze říci, že logos zprostředkovává veškeré poznání, chápání a vyjadřování. Termínem logos lze označit nejen slovo, řeč, myšlenku, ale také rozum, důvod, počet či poměr. (Sokol, 2007, s. 334) Člověk jako jediný z živočichů má schopnost abstrakce. Na základě svých vjemů vytváří celistvý obraz předmětu. Prostřednictvím logu jej dokáže označit, přestože ho již nemá před sebou. Má schopnost zpřítomnit nepřítomné.

Pelcová představuje logos jako řád světa, který je člověku dán přirozeně: „Člověk je *zoon logon echon* je bytostí, která je přirozeně uzpůsobena k tomu, naslouchat řádu světa, jeho harmonii, logu, nikoli jakýmkoli zvukům. Staří Řekové byli

přesvědčení, že *kosmos* ‚hraje‘ zní nebo souzní. Schopnost člověka ‚naslouchat‘ a ‚poslouchat‘ je dána přirozeně“ (Pelcová, 2010, s. 43)

Krámský umisťuje vztah člověka k jazyku do humanitněvědeckého diskurzu, kde člověku přiřkl nejen biologickou funkci, ale především ho vnímá jako žijící bytost, jež přesahuje sama sebe. Člověk má možnost vědět a myslet o sobě. Z toho vyvozuje, že řeč nejspíš není podmíněná pouze fonetickými změnami jazyka, ale umožňuje pozorování samotného vzniku jazyka a slov. Humanitní vědy, podle Krámského, nemají za úkol reflektovat pouze život, práci a jazyk, ale mají se zabývat člověkem jako bytostí, která má schopnost korigovat, vytvářet a vnímat smysluplnost jazyka. (Krámský, 2008, s. 48) Řeč u člověka umožnila nejen změnu tvaru úst a jazyka, ale vznikla až poté, kdy došlo k sebereflexi, k přesahu sebe sama. Lidé si museli nejprve uvědomit svou existenci jako myslící bytost. Tento sebezpřesah umožnil sdílení informací a poznatků.

Požický myšlenku sebezpřesahu, kterým se člověk liší od živočichů, rozvíjí: „Lidské vědomí je půdou zjevování. Každý má své subjektivně-relativně dané obsahy, které poukazují **mimo** bezprostředně dané. Člověk je půdou **transcendence**. Transcendentální vědomí je základem možnosti překročit z oblasti vědomí daného, empirického do oblasti, která ho přesahuje. Transcendentální vědomí je předpoklad obecně lidský. Zde způsob překročení sledujeme v naplňování možnosti objektivace a ideace jako způsob ukazování se nekonečné souvislosti na půdě lidské bytosti. To znamená, že subjektivně-relativně dané obsahy vědomí poukazují k objektivní jednotě smyslu, kterou nahlížím, konstituují v transcendentální reflexi.“ (Požický, 2003, s. 40) Prostřednictvím transcendence přesahujeme vlastní subjektivní vědomí. Vzniká objektivně pojatý svět, který je pro všechny téměř shodný. Pronikáme do světa, kde se scházíme s druhými. Zasluhou logu získáváme možnost druhým porozumět a sdílet.

Komunikace se vyskytuje ve všech společenstvích. Živočichové včetně lidí si předávají životně důležité informace týkající se potravy, vymezení hranic území, rozmnožování, cesty při migraci aj.

Oproti ostatním živočichům není člověk omezen pouze na pudové informace. Dokáže obsáhnout široké spektrum sdělení, neboť se ke světu vztahuje logem. Řecká terminologie logem označuje řád, slovo, rozum, ale také počet či poměr. Podle Pelcové je člověk k vnímání logu předurčen. Primárně zprostředkovává porozumění harmonii kosmu, který podle řecké tradice hraje.

Člověk vlastní transcendencí vytváří objektivní svět, ve kterém se setkává s druhými. Transcendence je hlavním předpokladem vlastního sebeuvědomění. Společně s ním vzniká možnost myšlení a komunikace s druhými. Logos umožňuje vzájemné porozumění. Jeho působením vzniká společný prostor, kde se lidé schází a prohlubují vztah. Logos zprostředkovává obyvatelům světa smysl a porozumění.

5 Komunikační chování

Moderní společnost klade důraz na rovné možnosti a partnerské vztahy, přesto tato harmonie není vždy možná. Rozdílnost jednání s druhými závisí na sociálních rolích, které jedinec v rámci skupiny zaujímá. Autorita a vážnost role vychází z tradic. Mezi významné role patří např. rodiče, učitelé či zaměstnavatelé. Naopak role mezi partnery či kolegy by měla být na stejné rovině. Jan Kožnar ve studii *Komunikace* uvádí tři možné komunikační vzorce:

1) **Symetrické komunikační chování:** mezi účastníky komunikace panuje rovnost, partnerství. Oba mají stejnou zodpovědnost a shodnou možnost vstoupit do hovoru, radit, usměrňovat či korigovat. Jedná se o komunikaci, která probíhá na stejné úrovni. Nikdo z účastníků nepřevyšuje jiného. Podle Kožnara mají účastníci hovoru tendenci na rovnocenný vztah upozorňovat. V neverbálním pojetí si při stejné pozici hledí do očí.

2) **Nesymetrické, tzv. komplementární chování:** tento vztah se vyznačuje nerovností, nadřazeností a poslušností. Jeden z aktérů získává možnost radit, vést a kritizovat. Druhý musí nadřazeného přijímat a tolerovat. Oba respektují pravidla, která z postavení rolí vyplývají. Společensky významnější se v neverbální komunikaci projevuje dominantními gesty. Pohlíží dolů na méně významného. Ten naopak vzhlíží vzhůru s podřízeným a pokorným výrazem.

3) **Metakomplementární komunikační chování a manévry:** „...slouží nejčastěji k faktickému narušení mocenských pozic a z nich vyplývajících pravidel ze vztahu, ke změně reálného rozložení a sil při zachovaném zdání o původní asymetrii ve vztahu.“ Jedná se o manipulaci, která se vyskytuje v nesymetrickém vztahu, kde se méně významná osoba snaží dosáhnout svých cílů na úkor výše postavené osoby. Např. podřízený svým projevem zastiňuje skutečný cíl. Pokud se mu podaří získat požadovanou pozornost, ocitá se v danou chvíli nad mocensky vyšším subjektem. (Kožnar, 1997, s. 174–175)

II. ČÁST: PROBLÉM SDÍLENÍ SOUPATŘIČNOSTI

1 Sebeuvědomění ve světě a jeho mapování

Úzký vztah a provázanost mezi světem a jazykem nastiňuje Sokol v následujících řádcích: „Člověk, který umí dobře vyprávět nebo psát, dokáže několika slovy vyvolat celý bohatý ‚svět‘, protože šikovně naváže na to, jak si posluchač svůj vlastní jazykový svět kdysi vytvářel.“ (Sokol, 2002, s. 68) Jedinec, který umí dobře užívat slova a rozumí jejich významům, dokáže vyjádřit pestrost a jedinečnost světa. Snadno vystihne podstatu věci. Slova mají schopnost vyvolat barevnost a proměnlivost věcí ve světě.

Požický se zabývá vztahem světa a zkušenostmi. Domnívá se, že názorný svět zůstává vůči naší zkušenosti v neměnném obecném stylu. Na svět pohlížíme vždy stejně, jednotně. Limitují nás nejen poznávací schopnosti, ale také nemožnost opětovně zakoušet svět od počátku. Vždy již navazujeme na předchozí zkušenost, která ovlivňuje naše nově získané poznatky. Věci ve světě vždy spatřujeme v jednotě s okolím. Odkazují na sebe navzájem, proto s osvojením jedné věci získáváme poznatky také o jiných věcech s ní související. Vnímáme věci na základě zvyklostí. Příliš individuální poznání by znemožnilo sejít se s druhými u věci a sdílet totéž. Poznaný svět odkazuje nejen ke své minulosti, ale nastiňuje také budoucnost. (Požický, 2003, s. 13–14)

Svět poznáváme prostřednictvím smyslů a rozumového úsudku. Smyslové poznání je třeba porovnávat s poznáním druhých. Smysly se dají poměrně snadno ovlivnit např. emocemi, fantazií apod. Rozumové poznání je, podle Sokola, důvěryhodnější než smyslové. Rozumové poznatky mají objektivní charakter. Tvoříme je na základě logického konstruktu. Používáme-li správně myšlenkové pochody, náš rozumově vytvořený svět odpovídá tomu skutečnému. (Sokol, 2007, s. 104–107)

Peregrin upozorňuje, že navzdory způsobu poznání světa „...struktura světa se nemůže dramaticky odlišovat od struktury jazyka, protože termín v podstatě nemůžeme opatřit významem jinak, než že se tak či onak o svět opřeme.“ (Peregrin, 2003, s. 46) Jazyk označuje pouze to, co se nachází ve světě. Pokud vykonstruujeme slovo, jež nelze začlenit do světa, vznikne pouze shluk písmen, který nenese žádný význam. Jazyk má schopnost obsáhnout celý svět. Rozlišuje podrobnosti a rozmanitosti. Svým působením ovlivňuje vnímání světa a svět naopak vnímání jazyka. Nelze je od sebe oddělit či jinak omezit jejich vzájemné prolnutí.

O realizaci vztahu do světa hovoří Patočka : „Angažováním do věcí je jen moment našeho *sebe-umístování do světa*. Umisťujeme sebe, tj. tento pohyb má sebe přece jenom na zřeteli, čili při pohybu ven, k věcem dochází k obratu, přes svět se vracíme k sobě. Tento návrat k sobě je jen zvláštním způsobem pokračování, fází na této cestě od sebe ven.“ (Patočka, 1995, s. 38) „Sebe-umístování do světa“ musí předcházet sebereflexe a sebeuvědomění, to vzniká teprve při konfrontaci s okolním světem. Člověk se musí vnímat jako jedinečná bytost odlišná od jiných. Zároveň ale také jako součást daného společenství ve světě. Jazyk má do značné míry subjektivní charakter, neboť odráží zkušenost určitého aktéra, pozorovatele. Patočka varuje, že přestože lidé žijí ve stejném světě, mnohdy se nachází na různých úrovních a sférách. Lidé si kvůli tomu nerozumí. (Patočka, 1997, s. 13)

Svět poznáváme pomocí smyslů a rozumu. Nejčastěji užíváme smysly, přestože jejich poznání není vždy zcela důvěryhodné. Smyslové vnímání může být ovlivněno nežádoucími jevy jako jsou iluze či dokonce halucinace². Naopak rozumové poznatky lze považovat za objektivně platné, neboť se jedná o logický konstrukt.

Prostřednictvím jazyka se umisťujeme do světa. Tomu ovšem předchází sebereflexe, která vžití umožňuje. Jazyk nelze od světa oddělit. Vzájemně se doplňují. Nová skutečnost ve světě musí být okamžitě vymezená slovně, aby byla uchopitelná a mohla se vymezit vůči ostatním faktům.

² Iluze: vychází z reálného podmětu avšak mylně interpretované
Halucinace: chybný vjem bez reálného podmětu, projev duševní nemoci

Lidé se dokáží setkat v obecné rovině. Hovořit o společné zkušenosti o světě. Čím více charakterizují danou věc či skutečnost, tím více se lidé od sebe vzdalují. Nedokáží obsáhnout svět jako druhý v konkrétních a podrobných záležitostech. Poznání světa vychází z našich zkušeností, potřeby a postřehů, proto zemědělec bude jen velmi obtížně sdílet společný jazykový svět s podnikatelem z velkoměsta. Přestože oba mohou mít nejen ve slovní zásobě slovo „hnůj“, mohou s ním mít i vlastní zkušenost, ale pro podnikatele se může jednat pouze o zapáchající hromadu trusu, kdežto pro zemědělce se jedná o druh hnojiva.

1. 1 Pojetí člověka ve světě

Patočka přibližuje postavení člověka ve starověku, kde pojímali svět jako soubor věcí, které se odehrávají pouze ve struktuře ono. Předmětným diskursem chápali také člověka. Pomíjeli tělesnost jako prostředek k setkání s věcmi, s druhými, ale také sami se sebou. Základní struktura já – ty – ono zůstala lidem dlouho zapovězená. (Patočka, 1995, s. 14)

Pelcová problematiku vztahu člověka ve světě doplňuje: „Starověký a středověký člověk stojí doslovně i v přeneseném slova smyslu na ‚pevné zemi‘. Svět má svůj daný řád, neměnnou hierarchii jsoucen, obecně platnou hierarchii hodnot, vyznačuje se pevnou sociální hierarchií, nehledě už na aristotelsko-ptolemaiovský geocentrický rozvrh světa. V takovém světě člověk sám sebe pojímá jako toho, kdo je ponořen do dění a vzhlížení – s úctou, obdivem, zvědavostí, ale také v pokoře – k harmonicky fungujícímu kosmu nebo Bohem dobře stvořenému světu.“ (Pelcová, 2010, s. 72) Antický a středověký svět má přesně vymezené hranice, nepřipouští jakékoli překročení či vybočení. Člověk ani o opuštění vymezeného rámce neuvažuje, je tímto světem uchvácen.

Pelcová postoupila k výkladu novověkého chápání člověka. Impuls ke změně v pojetí vyvolaly renesanční objevy. Renesance svými fyzikálními a astronomickými poznatky vyvrátila antickou konečnost a nezpochybnitelný středověký řád světa. V novověku si člověk uvědomil svou existenci. Svět získal charakter fungujícího stroje. (Pelcová, 2010, s.72) Nové pojetí člověka lze shrnout do Descartovy věty

„Cogito ergo sum“, kterou lze vyslovit pouze v první osobě. Ve třetí osobě se stává pouze sylogismem, bez projevu pravdy. Od té doby patří k myšlení veškeré naše prožitky. Člověk se vymanil z předmětného diskurzu a získal personální ráz. (Patočka, 1995 s. 13–18) Od té doby se ve světě nachází také struktura já.

Na konci 18. století, jak Krámský připomíná, vznikaly vědy zabývající se výhradně člověkem. Dříve bylo téma člověka součástí přírodovědného kontextu, kde byl pojímán jako určitý druh nebo rod. Nově došlo k vymezení pojmu člověka jako bytosti. Současné vědy se zabývají člověkem jako jednotlivcem. (Krámský, 2008, s.45–46)

V antice a ve středověku chápali člověka v předmětné struktuře. Člověk se z tohoto pojetí vymanil mimo jiné pomocí renesančních objevů, které narušily středověké chápání světa. V 18. století se rozvíjely vědy zabývající se člověkem. V současnosti je člověk ústředním tématem mnoha věd.

1. 2 Horizont horizontů

Patočka horizontem rozumí obzor, který se nachází kolem nás. Pojímá všechny jednotliviny ve světě, které lze spatřit. Horizont je všechny překračuje. Patočka upozorňuje, že vždy vidíme pouze výseč, ze které poté vytváříme celistvý okruh. Přestože se pohybujeme a měníme perspektivu, horizont zůstává neměnně stát, je stále přítomný. (Patočka, 1995, s. 29)

Veškeré věci se zobrazují v horizontu. Horizont není uzavřený prostor, ale odkazuje na další horizonty, na další světy. Tuto skutečnost Požický označil jako horizont horizontů. Mezi jednotlivými horizonty se nachází vazby, které na sebe navzájem odkazují. „Svět je možností ukázání se věci tím, čím jest, totiž tím, čím jest jako věc ve světě – v celkové souvislosti, v jejím aktuálním či možném smyslu v souvislosti. Svět jakožto horizont horizontů je umožňujícím předpokladem ukázání se dané jednotlivosti v horizontu (nejen jako jednotlivosti, ale jako nesoucí horizont smyslu).“ (Požický, 2003, s. 41–42)

Horizont je jediný prostor, který umožňuje věcem se jevit. Věci se ukazují ve všech svých souvislostech a odkazech. Jak uvádí Pešková: „Obzor či horizont se skrývá, proto je třeba ho osvětlit, je třeba k němu hledat cestu, cestu ke skryté jednotě, na jejíž půdě teprve jednotlivé nabývá smyslu.“ (Pešková, Schücková, 1991, s. 23) Věci se nám v horizontu nedávají automaticky. Je třeba k nim proniknout a osvětlit je. Příliš silné světlo objekt přesvětlí a opětovně znepřítomní. Nedostatečné světlo naopak nedokáže objekt dostatečně ozářit. Tato analogie ukázala, že přespříliš velká touha věc poznat, znemožňuje její odhalení. Naopak nedostatečný zájem nedokáže k věci proniknout. K poznání je vždy třeba určitý distanc, jež dává prostor k vyjádření věci. „Teprve ve světle určité předem dané srozumitelnosti věcem nějak rozumíme, nějak je poznáváme, teprve jakožto osvětlený má viděný předmět nějaký smysl. Díky světlu vždy již světu nějak rozumíme.“ (Krámský, 2003, s. 96) Světlo zpřístupňuje to, co je temné, nedostupné. Jeho působením vystupují z temnoty nejen obrysy a tvary, ale také detaily. Osvětlený horizont se pro nás stává přístupným a poznatelným.

Horizontem rozumíme obzor, který se nachází kolem nás. Obzor se před námi skrývá, proto je třeba jej nejprve osvětlit a poznat. Dává se nám pouze ve výseči, kterou pojíme do celistvého okruhu. Přestože se naše pozice ve světě mění, horizont zůstává stát a vždy se nachází zde.

Věci nalézající se v horizontu na sebe vzájemně odkazují. Nachází se mezi nimi kauzální vztah. Odhalují nejen další věci, ale také horizonty. Svět je tedy horizont horizontů.

2 Vztahování

Od raného dětství se pohybujeme v diskurzu lidského společenství. Vzájemnou interakcí se učíme orientovat ve společnosti. Na základě zkušeností vymezujeme nejen druhé, ale také sebe. Vymětal vztahováním k sobě odlišuje člověka od ostatních živých i neživých jsoucen. Člověk si vytváří vztah sám k sobě. Touží po tom, aby jeho život dal smysl a panovala v něm jednota. K tomu, aby jedinec cítil osobní naplnění, je třeba se ve světě realizovat, ovšem ne na úkor druhých. Projev své vlastní osobnosti vede k vymezení lidské normality. (Vymětal, 1997, s. 73) Jsme schopni se sami k sobě vztahovat. Vnímáme se jako jedinečná bytost. Tím, že o sobě víme, máme k sobě vztah a vážíme si sami sebe, můžeme sami sebe na základě rozumného úsudku korigovat své činy a jednání. Realizace vlastní osobnosti a touha projevu ve světě je podmínkou naplnění osobního smyslu.

„K podstatě všeho našeho vztahování patří jakási skrytá touha po bezpečí, po jistotách, po jasném rozlišení, obecně řečeno po pravdě. Lidská bytost touží mít „ve svých věcech jasno“, touží vědět. Jde o touhu, jež se jakožto „touha po pravdě“ brání jakémukoli ohrožení bezpečí, po kterém subjekt touží; o touhu nebýt ničím a nikým zneklidňován.“ (Krámský, 2008, s. 41) Znalost prostředí, vztahů a lidí v nás vyvolává pocit bezpečí. Víme, co od druhých lze očekávat, jak se budou chovat vůči sobě i nám. Neznámé prostředí v nás vyvolává obavy, nejistotu. Teprve po osvojení si k němu vytvoříme vztah, poznáme jeho pohled na svět. Tím naše ostražitost a obavy klesají. Neznámé prostředí tak ztratí statut neznámého a my si jej prostřednictvím vztahování osvojíme.

Psychoterapeut Jiří Růžička klade vztahování nejen jako základ pro *daseinanalýzu* „*otevření*“, ale také jako veškerý základ pro lidskou existenci. Vztahovost chápe jako projev našeho bytí ve světě. Lze v ní rozeznat poznatky z obecné, ale také z osobní roviny. V obecném diskurzu se ve vztahovosti vyskytují charakteristiky lidských projevů k ostatním členům společnosti. V osobní rovině lze spatřit prostřednictvím vztahů k druhým vztah sama k sobě. Jak jsme již řekli dříve, vztah

k druhým vychází ze vztahu k sobě. Psychoterapeut se zabývá znaky vztahu jako např. schopností navázat, udržet, průběh, proměny, výkyvy aj. Vztahy, které během života navazujeme, tvoří konkrétní „*životní prostředí*“. Tuto metaforu Růžička použil záměrně, neboť vztahy, jak uvádí, jsou křehké a nepostradatelné stejně jako biosféra. „Bez vztahu není život možný, bez lidských vztahů není možné, aby se člověk stal člověkem. Podoba vztahovosti pak určuje, jakým jedincem je.“ (Růžička, 2003, s. 29) Pomocí vztahování se člověk usadí ve světě. Vztahy vytváří jedinci prostředí pro vlastní realizaci a projevení. Aby se člověk stal člověkem, jak řekl Růžička, musí se vztahovat k dalším lidem. S tím souhlasí také Vymětal. Vztahovost označuje vztah k lidským bytostem a jejich soužití, kde lidské bytí zaujímá vždy spolubytí. Upozorňuje, že ke vztahování je třeba zapojit také etický rámec. (Vymětal, 1997, s. 72)

Lidská bytost je schopná vztáhnout se i k živočichům. Tyto případy lze běžně spatřit v domácnosti, ve které se nachází domácí zvíře. Vztahujeme se k němu. Oslovujeme jej a hovoříme k němu jako k druhému člověku. Vžíváme se do jeho prožitků. Existují však případy tzv. vlčích dětí, u kterých lidská společnost zcela chybí či je silně potlačen styk s ní. Tito jedinci si osvojili zvyky zvířat, u kterých vyrůstali. To jim zajistilo přežití. Jejich osobnost se vztáhla k ostatním členům zvířecího druhu. A naopak zvířata je přijala za svého člena smačky či stáda. Po nalezení děti nebyly schopny se přeorientovat na zvyky a kulturu lidského společenství. Nedokázaly se vztáhnout ke svému lidskému původu. Při socializaci se naučily význam pouze několik slov.

Průběh proces vztahování nastiňuje Jan Patočka. Druhý se nám, podle Patočky, dává na základě naší zkušenosti. Nenachází-li se druhý před námi, právě zkušenost jej opětovně zprostředkuje. Druhého nejprve vnímáme jako objekt. Zprvu se nám dávají pouze jeho jednotlivosti a části, které postupně splývají a vytváří celistvý obraz. Vstup do nitra zpřístupňuje jeho objektivní a smyslové jevy. Nitro pro Patočku představuje dynamický impuls, v němž se zobrazuje vše, co daný člověk jest. Právě my představujeme impuls druhého. Jsme jeho objektem. Pomocí této projekce s druhým pronikáme k sobě samému jako k druhému. Můžeme na sebe

prostřednictvím druhého pohlédnout, zhodnotit. Druhý může zůstat v neurčité struktuře, protože je stále objektem naší zkušenosti, jež ho může kdykoli zpřítomnit. (Patočka, 1995, s. 41) Pomocí druhého jsme schopni vztáhnout se sami k sobě. Pronikáme ke svému nitru, kde se promítají naše činy a skutky. Stejně jako hodnotíme druhého, můžeme nyní shrnout také sebe. To je umožněno strukturou, která nám sama sebe dává jako objekt. To umožňuje získat odstup, ve kterém se jeví naše osobnost. Z toho vyplývá, že základní vztah je vztah k druhému, nikoli vztah k sobě. Avšak sebe potřebujeme k tomu, abychom mohli druhého ve zkušenosti zakoušet a následovně proniknout k sobě. Patočka pro tuto skutečnost použil označení *zrcadlení*. Vztahovost nelze odvozovat pouze od já. Prostor našeho vztahu já nabízí nejen druhému vlastní projekci, ale také se v něm zobrazují skutečnosti ve světě.

Vtahování ke světu vždy navazuje na naši předchozí zkušenost. „Každé naše vztahování ke světu je založeno na zpodobujícím chápání. Prostřednictvím této podobnosti, je nám každý objekt ve světě vždy již nějak srozumitelný, je nám každý tělesný projev druhého vždy nějak relativně známý. Vždy již nějak víme, co tento projev druhého znamená.“ (Krámský, 2003, s. 90) Poznávací proces nezačíná vždy od počátku, ale pokračuje v dříve poznané skutečnosti. Zkušenost připravuje prostředí, ve kterém se nové věci a poznatky usazují a vytvoří základ pro další rozvoj. Tento osvojený rámec zkušeností zjednodušuje další vztahování ke světu i k druhým. Podobnost v nás vyvolává pocit známého, již osvojeného. Projevy druhého nám mohou být povědomé, neboť se podobají našim. Vztahovost nám pomáhá orientovat ve světě. Ukazuje nám známé prostředky, jejichž působením se usazujeme ve světě. Získáváme určitý odkaz mezi světem a našimi osvojenými poznatky. Vzniká tak rámec

Vztahování se vyskytuje u všech živých i neživých jsoucen. Člověk se liší od ostatních jsoucen vytvořením vztahu k sobě samému. Tento vztah vzniká na základě vztahování k druhému. Druhý nám dává prostor pro vlastní zjevení a pohlédnutí na sebe jako na objekt. Pronikáme k sobě pomocí projekce a zrcadlení. Tento vztah k sobě zapomínáme, proto jej musíme vždy znovu aktualizovat.

Psychoterapie používá vztahování jako jednu z metod poznání jedince. Ve vztahu k druhým se projevují nejen obecně lidské znaky vztahování, ale slouží také jako diagnóza k poznání jedince jako osobnosti. Jedinec se musí pro osobní naplnění ve světě realizovat a projevovat vztah k jednotlivým odvětvím nacházejícím se světě.

Vztahování jedinci umožňuje usazení a osvojení světa. Ukazuje nám svět určité společnosti. Pomáhá nám získání vědomostí či návyků. V extrémních případech se nemusí jednat o společenství lidské.

2. 1 Buberovo a Lévinasovo vztahování se k druhému

Buberova filosofie dialogů rozlišuje dva typy vztahů Já–Ono a Já–Ty. „Ono zastupuje vždy nějakou určitou věc, již je možno zkoumat, popisovat a ovládat. Ty naopak nelze nikdy chápat jak věc, neboť předpokládá prožitek účasti a vzájemnosti.“ (Hejna, 2002, s. 40) Ty nikdy nemůže získat charakter věci, protože vzniká vztahováním k Já. Vztahování k Ty vychází ze vztahu s Bohem, neboť také Bůh potřebuje Já a naopak. Hejna ukazuje Buberovy obavy, že lidé doposud kladli na Ono nepatřičný důraz. Osobní svět omezili na pouhé předmětné a vědecké Ono. Ty z pojetí světa téměř vymizelo. Člověk se pomocí této reflexe stává neosobní jednotkou, kterou lze kdykoli zaměnit. Návrat Ty mění Já v jedinečnou a neopakovatelnou osobnost. (Hejna, 2002, s. 40)

V předmětném vztahu druhého se ztrácí lidskost, osobitost. Člověk se stává součástí neidentifikovatelné masy. Dochází ke ztrátě identity. Jedinec ztrácí osobní pojetí a stává se jedním z mnoha. Tento jev se vyskytuje např. u sportovních diváků, u posluchačů na koncertě či válečníků na bojišti. Velká skupina ovládne každého jednotlivce. Účastníci sebou nechají manipulovat davem. Vzniká neovladatelné těleso, které nelze nijak vést či omezit. Oproti tomu ve vztahu v rovině Já–Ty dochází ke vzájemnému identifikování, oslovování a přijímání. Já pomocí Ty nalézá i sebe.

Zuzana Svobodová se zabývá Lévinasovu filosofii jako Kainovým znamením. Lévinasova filosofie pojednává o odpovědnosti. Odmítá rovné pozici před druhým,

neboť já má větší odpovědnost za druhého než je druhý zodpovědný za mne. Svobodová upozorňuje, že pojem odpovědnost nelze pojímat jako ochranu nebo moc. Naopak se jedná o starost a zájem o druhého, jiného, avšak pouze tak, aby mu zůstala možnost volby o sobě. Druhý k nám promlouvá pomocí Tváře. Právě Tvář v sobě nese odpovědnost. Svobodová dokonce uvádí, že „Tvář druhého mne oslovuje tak, že mi přikazuje, vyzývá mne, volá mne. Mluví ke mně jako nadřízený, svrchovaný, ale je to také zároveň někdo cizí, ubohý, bezbranný, který stojí přede mnou (v celé své obnaženosti)...“ (Svobodová, 2004, s. 53) Tvář v sobě nese poselství „Nezabiješ“. Tento vzkaz do Tváře vepsal Bůh. Sám jej také vyslovuje a předčítá druhému. Nejedná se o rozkaz, ale o faktické konstatování. Lévinas se domnívá, že na základě tohoto poselství vzniká vztah. Tvář druhého promlouvá a vyvolává odpovědnost a touhu vztahovat se k ní. (Svobodová, 2004, s. 51–56)

Přestože poselství „Nezabiješ“ je známé a čitelné celou historií lidstva. Žijí ve světě lidé, kterým je tento vzkaz lhostejný. V této problematice se nejedná o vztahu člověka k víře, ale především o duševní prázdnotě a neschopnost řešit realitu běžnými dostupnými způsoby. Tvář měla, a v některých zemích ještě má, velký význam také v oblasti trestu smrti. Hlavu odsouzeného k trestu smrti zastřelením zpravidla zakrývá kukla či je ke střelcům zády, aby popravčí neviděli jeho tvář a mohli vykonat rozsudek.

3 Sdílení téhož v prostoru Já a Ty

V předchozí kapitole jsme nastínili, jak je vztahování ve světě pro člověka důležité. Pomocí vztahů se naplňuje lidské spolubytí, zároveň jedinci umožňuje vlastní seberealizaci. Nyní se zaměříme na to, kde se s druhým setkáváme, abychom sdíleli společný prostor.

Patočka rozlišil dvoje pojetí já. V prvním pojetí je já schopné plurality: já se nachází v podobě ty, já zůstává pro druhé. Tento koncept chápe ty jako zrcadlení já v přítomnosti. S tímto já se vzájemně dorozumíváme a setkáváme. Nastupuje dvousituace, kde já pobývá zde a ty tam. Druhé pojetí chápe já v úplné originalitě. Já zůstává vždy samo, nelze jej jakkoli zprostředkovat či převést k jinému. Patočka se domnívá, že naše terminologie je nedostatečná, neboť termín já označuje dvě rozdílné skutečnosti. Já jako plurálu schopné a já jako originalita. „Já je vždy takto dvojité. To, čím je já samo pro sebe, to ho uzavírá do sebe, činí ho nepřístupným všemu jinému. Proto o druhých já vím abstraktně totéž co o sobě, že jsou také tak originální, že jsou v téže situaci absolutně prožívajícího já.“ (Patočka, 1995, s.47) První teze umožňuje s ty běžné setkání. Skutečnosti rozumíme víceméně shodně. Podle druhé teorie je já naprosto nepřístupné a nedobytné. Nelze jej nikdy obsáhnout a sdílet s ním totéž, neboť nikdy nezjistíme co u něj vlastní totéž znamená.

Sokol poznamenává, že druhého poznáváme vždy dřív než sebe. Dítě se přibližně do dvou let života pojímá pouze jako ono. Teprve poté co u něj dojde k vlastní identifikaci, se rozvíjí jeho já. „Já se tedy vyskytuje vždycky jen v nějakém vztahu, jako jeden z pólů tohoto vztahu. A protože je těchto vztahů nepočítaně mnoho a „já“ je jakýsi jejich společný bod nebo průsečík, stává se pro nás něčím stále určitějším, upevňuje se a vzniká tak něco, čemu říkáme osoba.“ (Sokol, 2007, s.69) Já si osvojujeme pozvolna, pokud jej ale přijmeme za vlastní, stává se neodkladnou součástí naší osobnosti a komunikace s druhými. Já představuje základ veškerého vztahování. Skutečnost si přizpůsobujeme osobním pojetí. Pokud je naše osobnost

optimisticky zaměřená, tak i negativní jev bude zabarvený určitou nadějí a porozuměním.

Podle Patočky společenství s druhým ovlivňuje prastruktura a okolí, v němž se nacházíme. Patočka se opírá o zrakový vjem, který rozlišuje blízkou a vzdálenou sféru. Rozlišení těchto sfér odlišuje spolubytí, spolupráci, spolužití. Ve vzdáleném rámci se předmět zmenšují. Opouští společný prostor. Nemůžeme se sejít s druhým ani manipulovat s předměty. Naopak v blízkém prostoru zůstává objekt stále stejně velký. Na této úrovni se jeví druhý. Setkáváme se s ním zde. Hovoříme spolu a sdílíme prostor. Právě druhý udává měřítko pro rozlišení velikosti jako fenomenálního rysu. Fenomenální rys pojímá věci absolutně, kterou určuje vztah k druhému. „Druhý člověk, jak se nám jeví, jeho zjev dává základ tohoto absolutního měřítka, druhý člověk, jak se nám dává se svou mimikou atp., je měřítkem toho, čemu říkáme *normální* velikost.“ (Patočka, 1995, s. 43–44) V blízké sféře se věci jeví ve své velikosti, zůstává vždy stejně velké. Mohu se s ním zde setkat a komunikovat. Můžeme se k nim zde vztahovat, poznávat. Ve vzdálené sféře mizí podrobnosti objektu, až se postupně ztratí i objekt samotný.

Krámský připomíná, že při prvním setkání se s druhým scházíme prostřednictvím těla. Spatřujeme druhého jako objekt ve světě, který se dává našemu vědomí. Podle Krámského se do představy o druhém zapojuje párující syntéza, které navazují na naše zkušenosti a aplikuje je na druhého. Pomocí přenosu vnímáme druhého jako člověka, který má duši, emocionální projevy apod. „Podobně jako poznávám, že se druhý na příklad hněvá či že ho něco bolí, mohu určitým způsobem zakoušet (aprezentovat) i sféru, která je vlastní pouze jemu samotnému, mohu zakoušet jeho primordinální přírodu, korelativní jeho živému tělu. Je to totiž tatáž příroda, jaká by se mi zjevovala, kdybych byl na jeho místě, tj. kdybych byl tam.“ (Krámský, 2003, s.89–90) Při setkání vnímáme druhého jako tělo, objekt. Tento moment trvá pouze krátce. Na základě aplikace našich zkušeností obraz objektu mizí a my si jej osvojujeme, přestože nejprve dokážeme popsat pouze jeho zevní stránku, jakou má postavu, barva vlasů, jak je vysoký apod. Avšak ani tuto skutečnost bychom nebyli schopni pojmenovat, pokud bychom neměli porovnání a jistou představu z dřívější

zkušenosti. Kdybychom se nenaučili v dětství barevnou škálu zahrnující hnědou barvu a také kdybychom nevěděli, že člověka s hnědými vlasy můžeme označit jako bruneta, jen stěží bychom daného člověka dokázali popsat. Naše zkušenosti ze světa se sbírají a hromadí. Vytváří jakýsi seznam, který lze kdykoli použít a vztáhnout na druhého jedince. Čím více zkušeností a zážitků ze světa máme, tím snáz se můžeme s druhým sejít a sdílet stejný obsah.

Komunikaci musí předcházet právě toto poznání druhého. Podle Šturzové „To znamená znát východiska a hlediska druhého, jak on chápe předmět jednání a být zároveň schopen mu objasnit své hledisko. To vyžaduje umět dobře interpretovat situaci, v níž se nacházíme jako komunikující i předmět komunikace. Tato interpretace musí brát v úvahu časový i sociální charakter své určenosti. Poznání východiska druhého, toho, jak on chápe předmět naší komunikace, vede následovně k sebereflexi. Pochopením druhého koriguji svá východiska a tím se i více poznávám. To vede následovně k prohloubení jak vlastní identity tak i vzájemnosti. Právě tyto dva poslední pojmy – identita a vzájemnost – jsou klíčovými při rozvoji osobnosti.“ (Šturzová, 2006, s. 15) Identitou rozumíme vlastní uvědomění, vymezení, obsáhnutí. Vzájemností chápeme schopnost se dávat, oboustranně se přijímat. Snažíme-li se poznat a pochopit druhého, klademe mu většinou otázky či problematické okruhy. Stejně jako on hledá odpověď, hlediskovost, vztah k problematice, hledáme ji také my. Odpovídáme na stejné otázky, které předkládáme druhému. Prostřednictvím druhého rozvíjíme vlastní myšlenky. Přijímáme argumenty druhých. Nasloucháme jim. Běžně se stává, že pod tíhou argumentů druhého měním svůj názor. Proto při procesu poznávání druhého dochází k vlastní sebereflexi. Po identifikaci a rozpoznání druhého následuje možnost setkání u věci. Toto sdílení může nastat jen v případě, pokud pohlížíme na společnou věc. Jiný obraz věci se může stát zdrojem debaty a konfrontace. Pokud se pohled na věc liší příliš, nelze se s druhým sejít.

Pešková problematiku shrnuje: „Půda pro komunikaci je tedy tam, kde je na obou stranách smysl pro situaci komunikujících, pro tvorbu i příjem komunikaátu – sdílení – schopnost vyjít druhému vstříc, smysl pro oprávněnou rozmanitost přístupů.

Podmínkou proto je obnovení smyslu pro hledisko, názor, pohled ‚druhého‘, který je nutně konstitutivní složkou mého vlastního řešení.“ (Pešková, 1995, s. 34) Pešková klade důraz na vstřícnost. Právě vstřícnost nabízí prostor k setkání. Otevírá možnost aktualizace smyslu a naslouchání druhému. Pokud mezi komunikujícími tato vlastnost chybí, nedokáží se domluvit, neboť schází zájem a ochota sdílet. Jak uvádí Pešková: „Společný prostor já a ty ve společné komunikaci je společné bytí ve světě.“ (Pešková, 1995, s. 33)

Já lze pojmut dvěma způsoby: jako originální a neopakovatelné, nebo poznatelné na základě zrcadlení, kde do aktu poznávání zapojujeme osobní zkušenost. Zároveň Patočka pojímá já jako měřítko fenomenální velikosti, ve které se druhý jeví v originální velikosti. Tento jev vymezuje normální velikost.

Pro komunikaci je důležitá znalost druhého. Nejprve se sekáváme s jeho tělem. Zprvu jej vnímáme dokonce jako objekt, po zapojení do poznávacího procesu párující syntézy obraz objektu mizí. Druhého poznáváme na základě vlastních zkušeností.

Znalost druhého je pro komunikaci velmi důležitá. Musíme zjistit, jak na danou věc pohlíží, jak na ni hledí, jaký má názor. Prostřednictvím druhého dochází také k vlastní reflexi.

3. 1 Druhý jako cizinec

Pojetí druhého jako cizince čerpá Krámský od Edmunda Husserla. Přestože se nám druhý nemůže dát ve své originalitě, pomocí vlastních zkušeností jej dokážeme poznat. Ověřitelné zkušenosti zpřístupňují to, co nelze poznávat ve své originalitě. Jejich pomocí vytváříme cizincův obraz. Druhý se nenachází ve své původnosti, přesto o něm získáváme určitou představu. Husserl tento prostředek zpřístupnění druhého nazývá prezentací. „Prvním vodítkem ve sledování ‚struktury‘ prezentace druhého je nám každodenní zkušenost s druhými. Setkám-li se s druhým: stojí tělesně před námi. Tělo je to první, co pozoruji. Na rozdíl od jiných objektů, jakmile

zaměřím svou pozornost na druhého, nevidím jen nějaký objekt, ale tělo, které patří živé lidské bytosti, tělo, které reprezentuje nějaké jiné já.“ (Krámský, 2003, s. 87)

Druhý je podobný nám. Připodobňujeme jej k sobě, proto s ním jednáme jako s člověkem a nikoli jako s předmětem. Poznání druhého probíhá na základě podobnosti a odvozování od nás, od našeho já, od naší tělesnosti. Prostřednictvím svých zkušeností se dokážeme do druhého vžít a porozumět mu. „Přestože je tedy druhý odlišný od mého já, je originálně přítomen ,tam‘ a nikoli ,zde‘, přestože je odlišná i jeho obsahová náplň vnímání, jsou můj i jeho způsob vztahování se ke světu identické.“ (Krámský, 2003, s. 90) Náš vztah ke světu je podle Husserla shodný. Svět zakoušíme zcela shodně, přestože můžeme získat zcela odlišné poznatky. Tvoříme stejný obraz světa. Naše pojmy tedy musí označovat stejnou skutečnost jako pojmy druhého, i když ne se zcela shodným obsahem. S druhým lze sdílet společný svět.

Krámský pokračuje ve výkladu a dostává se k Lévinasovu uchopení Jiného. Lévinas odmítá chápat druhého jako cizince, neboť druhý by v takovém pojetí negoval náš domov. Druhý je na nás, podle Lévinase, zcela nezávislý. Nachází se ve vztahu, ze kterého lze i uniknout. Vymyká se jakémukoli vztahování. Vztah nelze vůbec navázat. Jiný nelze poznat prostřednictvím našich zkušeností. Jiný v sobě nachází vlastní smysl. Je pro sebe veškerým absolutnem. Jakékoli vymezení či vztahování by jej omezilo. (Krámský, 2003, s. 94) „Proto Lévinas zdůrazňuje, že druhého nelze chápat jako negaci, neboť negativita je vždy již nějaké významové určení, je to vymezení vůči něčemu a jako takové je to vždy již kladení bytí. ... Druhý jenž se v mé zkušenosti ohlašuje jako cizí, mne neneguje v tom, co je mi vlastní, ale on mne popírá v tom, co je mi vlastní. Proto Lévinas hovoří o tom, že druhý ruší můj domov.“ (Krámský, 2003, s. 95) Jiný si ze světa osvojil vše, co potřeboval. Hejna zdůrazňuje, že osvojené věci slouží pouze pro potřebu. Nevztahoval se k nim z touhy. Jinakost převádí na Stejnost. (Hejna, 2002, s. 41) Lévinasovo pojetí neumožňuje setkání u téže věci. Já i Jiný pojímá svět odlišně. Jiný zakouší svět rozdílně než my. Nikdy nemůžeme překlenout rozdílnost, která nás od sebe dělí.

Husserlovo pojetí druhého jako cizince vede paradoxně ke společnému setkání a sdílení. Druhý se nám nikdy nezjevuje v originále. Zpřístupňuje se nám pomocí ověřitelných zkušeností, tedy prezentací. Všichni prožíváme shodný svět. Naše společné zakoušení světa umožňuje setkání s druhým u téže věci. Pohlížíme na něj identicky, přestože se naše poznatky ze světa mohou lišit.

Naopak Lévinas setkání u věci znemožňuje. S Jiným nás nepojí žádný vztah. Jiný skrývá to, co je nám vlastní. Jiný dává smysl především sám sobě. Vystačí si sám, proto nemá potřebu vztahování a setkání.

3. 2 Já a skupina

Jak již bylo několikrát řečeno, člověk se běžně nachází ve společnosti. Nesetkává se pouze s jednotlivci, ale také se skupinami lidí.

Patočka okrajově zmiňuje, že odchod ze sféry ty nemusí nutně znamenat odchod do sféry předmětného ono. Ty se může přemístit do oblasti my: „Sféra spolubytí se dá rozdělit na sféru spolupraxe (já-ty, my) a sféru pouhého spolubytí. Sféra my se extenduje spolu s tím, jak extenduje moje praxe ve světě, jak proniká do věcí. Vztah solidarity s doplňkovým vztahem distance, distance, eventuelně antagonismu vytváří vztah vy.“ Patočka spolu s fenomenologií vztahů my a vy nepřikládá výrazný význam. Naopak je považuje za relativní a banální. (Patočka, 1995, s. 47)

Sokol se zajímá o pozici člověka v malých a velkých skupinách. V malé skupině může být zachována struktura pojetí ty. Rozlišujeme jednotlivé tváře. Účastníky si do jisté míry pamatujeme a pravděpodobně je dokážeme popsat či dokonce charakterizovat. S nárůstem počtu lidí klesá možnost setkat se s každým zvlášť. Hovoříme ke všem najednou. Nedokážeme je od sebe rozlišit. (Sokol, 2007, s. 72)

Člověk s nárůstem počtu lidí ztrácí schopnost rozlišovat ostatní jako jednotliviny. Především jedná-li se o náhodně uspořádanou skupinu, která se sešla pouze za krátkodobým účelem. Nacházíme-li se ve skupině s větším počtem lidí, pravděpodobně se zaměříme na jedince, kteří reagují na naše poznatky, např. přikyvováním hlavy apod. Přesto nelze říci, že se k němu vztahujeme jako k ty.

III. ČÁST: PROBLÉM AKTUALIZACE SMYSLU

1 Myšlení jako sugesce jazykem

Nyní se zmíníme o Husserlově filosofii, která přináší do filosofie princip zkušenosti. Vrací se „... k věcem samým jako pramenům zkušenosti o věcech.“ (Patočka, 1993, s. 5) Výklad podává Patočka v publikaci Úvod do fenomenologické filosofie.

Jazyk je možný pouze tím, že jsme schopni mluvit totéž. A to ať věc máme či nemáme před sebou. „Svoji bezprostřední zkušenost jsme schopni sdělit těm, kdo ji nemají, a to tak, že je míněno totéž, že oni myslí totéž, směřují týmž směrem. Bez této banality není jazyk možný.“ (Patočka, 1993, s. 7) Naše zkušenosti lze sdělit druhému stejně, jak ji prožíváme my. Lze ji sdělit pouze pomocí jazyka. Oba sdílíme, poznáváme totéž.

Husserl zdůrazňuje, že k tomu, aby jazyk fungoval v lidském smyslu, je třeba si všimnout struktur, které běžně přehlížíme. Chápeme je jako samozřejmosti, a proto na ně zapomínáme, přehlížíme. Neoznačujeme, nevymezujeme, proto nám unikají a ztrácí se. Rozpoznání těchto trivialit vede k důležitým netriviálním oblastem. (Patočka, 1993, s. 7) Jazyk nám dává individuální znaky, které používáme obecným způsobem. Znak, slovo mají singulární a individuální charakter, přesto jimi označujeme obecné věci, obecniny. Obecné označení podrobil eidetickou variací. Pravou obecninu chápe jako invariant. Invariantem označuje určitou individualitu, která prošla variací fantazie a poté vyvozuje společné případy. (Patočka, 1993, s. 11–12) Obecniny se vyvozují na základě porovnání fantazie účastníků setkání. Zkušenost pro Husserla neznamena danost, ale předmět pro debatu, porovnání, poznávání a vyvození obecného poznatku.

Aby mluvení mělo smysl, musí naše zkušenosti obsahovat totéž. „Nejen analogické, podobné mnohé, nýbrž totéž. Totéž – v rozmanitých aktech mínění. Dále:

musíme moci myslet, mínit totéž, ať předmět, kterého se mínění týká, je nebo není dán, přítomen, znázorněn. Tedy v různých způsobech danosti mínit totéž. Totéž v různých způsobech danosti.“ (Patočka, 1993, s. 16)

V jazyce se musí nacházet: 1) Akty mínění, jež se mohou opakovat a ve kterém je možné mínit totéž. 2) Význam – „jednotka, která se sama sebou nerozmnožuje tím, že je přítomna v různých aktech mínění.“ 3) Předmět, ke kterému se vztahujeme, nemusí být vždy dán. Jeho originární danost se nachází v předmětu samotném. Naše zkušenost zapojena do logické struktury, logu smysluplné řeči. (Patočka, 1993, s. 16)

Mínění o věci se může, ale i nemusí krýt. Husserl upozorňuje, že zmíněnou strukturu přehlízíme. Zabýváme se pouze předmětem. K tomu nás vede prázdné mínění a subjektivní aktivita, ve které se vztahujeme k předmětnému pojetí světa. Mluvení užívá to, k čemu jazyk vytváří vztah. „Oblast jazykového smyslu vztahuje do sebe to, co je schopno jazykové pretenze splnit nebo je zklamávat. To vše je ve vzájemném vztahu.“ (Patočka, 1993, s. 17) K mluvení používáme poukazy, ke kterým se jazyk vztahuje.

Jazykový smysl pojímá vše, co má nárok na jeho plnění, ale i neplnění. Originární danost je tedy danost, která vyplňuje určitou intenci originárním způsobem. Mínění se již předem vyskytují v logu, ovšem ne všechna mínění se k němu vztahují. Některá na sebe poukazují a váží se k sobě. „Jazyková struktura nás vedla k odhalení určité obecné zkušenostní struktury, která je syntetickou strukturou zvláštního typu, kde je protiklad intence a naplnění, syntetickou spojování.“ (Patočka, 1993, s. 18) Syntetické struktury jsou základními prvky poznání. Snaží se aktualizovat naše prožívání k poslední možné změně.

Husserl se vrací „K věcem samým! Zpět ke zkušenosti!“ (Patočka, 1993, s. 20) To se zobrazuje, jeví v principu všech principů, který se nachází v logu, ale nejen v nich, ale také v „...oblasti dynamiky logu, kde se věci ukazují, kde se věci stávají fenomény v různých stupních. To je oblast fenomenologie.“ (Patočka, 1993, s. 20) Logos vše pojímá do sebe, prochází až k podstatě, na hranice věci. Princip všech principů představuje absolutní subjekt sebe sama.

2 Vztah jazyka a kultury

Jazyk je důležitým předpokladem veškerého rozumění nejen mezi vrstevníky a současníky, ale také rozumění našim předkům. Právě oni tvořili naši kulturu a zázemí, ve kterém se nyní nacházíme. My ji nyní aktualizujeme a předáváme našim potomkům. Kultura pojí jednotlivce v jednotné společnosti. (Vaňková, 2003, 72) Kultura nám umožňuje pomocí řeči shledání s našimi předky. Rozumíme jejich diskurzu. Přestože se naše komunikační prostředky od jejich výrazně liší, pojí nás s nimi řeč a tradice, které nás k odkazují. „V řeči se stýkáme mezi sebou, dáváme si najevo svá přání, své pocity a dojmy, sdělujeme si, co si myslíme a víme. Řeč je to nejširší společenství, do něhož všichni patříme.“ (Sokol, 2007, s. 214)

Jazyk nevzniká náhodně, jedná se o plynulý a souvislý vývoj, který v sobě nese všechny znaky a vlivy společnosti. Při rozboru slov lze spatřit významový základ a další vývoj. Jazyk společně s kulturou odkazují na minulost a předvídají budoucnost. S vývojem kultury dochází k vývoji jazyka a naopak.

Derrida se zabývá logocentrickým charakterem společnosti. Domnívá se, že právě v něm se vždy vyskytuje metafyzika řeči, která je vázaná na smysl. „Jinými slovy se západní myšlení vyznačuje privilegovaným postavením přítomného smyslu (bytí jsoucího), jenž se a priori odkrývá mluvou (logos). Smysl (bytí, arché, existence, transcendentální Já, danost aj.) je již skrze mluvu přítomen. Západní myšlení tedy stojí na jakýmsi nereflektovaném předpokladu, že v theoria již výslovně vypovídáme o bytí toho, co jest. A právě tento postoj, vykazující bytostnou vázanost theoria k logu, a tak i určující původ a tradici západního myšlení, nazývá Derrida postojem logocentrickým či fonocentrickým, tedy postojem, spočívajícím na privilegovaném postavení bytí foné; grafé je potom pouze nebezpečné zvnějšnění logu.“ (Krámský, 2008, s. 147) Smysl se nutně jeví v mluvě, logu, který jej neustále zpřítomňuje. Bytostné teorie vypovídající o bytí. Označují, co jest. Tuto skutečnost si neuvědomujeme, nereflektujeme ji. Bytostnou provázanost člověka k logu Derrida

označuje jako logocentrický, fonocentrický. Grafické znakové pojetí logu je pro něj nebezpečné.

Tuto úzkou vazbu mezi jazykem a kulturou zmiňuje také Patočka: „Jako jazyky jsou od sebe odlišené, pak potom i celá národní kultura. Je třeba, a není to jinak možno, vycházet z kultury vlastní a tuto kulturu vlastní nepojímat ovšem staticky, nýbrž jako něco, co se hledí ustavičně obohacovat, co se hledí rozšiřovat. Jedině vycházejíce z této své vlastní historické situace, ze svých vlastních kulturních možností, můžeme však pojmut do svého vzdělanostního systému kulturní výboje cizí a dovedeme dát svému vlastnímu životu smysl hlubší, rozsáhlejší.“ (Patočka, 1997, s. 48) Kultura představuje veškerý souhrn historie dané společnosti. Nejedná se o izolované prostředí. Naopak ovlivňují je také jiné jazyky a kultury. Nejprve si osvojujeme kulturu vlastní a až poté přijímáme kultury cizí od nás odlišné. Tato skutečnost je zřetelná v moderních multikulturních společnostech.

Multikulturu lze chápat jako celistvé společenství, které je tvořené různými kulturami. Jak tento druh kultury pojímat, ukazuje Krámský: „Z hlediska zamyšlení nad multikulturní společností jde o nahlédnutí společného, obecně lidského horizontu, který je zde představen jako nekonečný nárok na kritickou reflexi předpokladů daného pohledu a jeho rozmanitých motivů.“ (Krámský, 2008, s. 145) V multikulturní společnosti se separují skupiny lidí, které pojí právě původní společná domovská kultura. Přináší si s sebou tradice, zvyky a většinou také životní styl, jakým se žije v jejich původní vlasti. Mnohdy tvoří uzavřenou komunitu, do které výrazně neproniká ani kultura nové vlasti. Moderní společnosti se snaží izolované multikulturní skupiny otevřít a zpřístupnit jiným kulturám nacházející se ve společnosti.

Krámský se domnívá, že v multikulturní společnosti je třeba klást důraz na respekt. Obává se ale, že v moderní společnosti se jedná o bezobsažný a prázdný pojem. (Krámský, 2008, s. 144)

Řeč, jazyk zpřístupňuje kulturu. Nechává prostor pro přijetí kultur jiných. Vznikají tak multikulturní společenství, ve kterých dochází k prolínání tradic

a zvyků. Otevírání kultur kulturám jiným je velmi opatrné a pozvolné. Lidé společné kultury se snaží žít soudružně.

Kultura se aktualizuje pomocí logu. Logos, mluva je nositelem bytostného smyslu. Teorie zprostředkovávají bytí smyslu. tuto vazbu mezi člověkem a logem Derrida značí jako logocentrismus či fonocentrismus.

3 Jazyk jako prostředí

Řeč velmi úzce souvisí s myšlením. Rozvíjí se s novými poznatky, osobními zkušenostmi, stupněm vzděláním, setkáním s jinou kulturou apod. Řeč se aktualizuje životními etapami, zkušenostmi, společenskými změnami.

Peregrin upozorňuje, že „...člověk původně o sobě neví, co vlastně v něm všechno je, jaká je v něm úžasná síla, že v něm je obsažen svět.“ (Peregrin, 2003, s. 36) Jazyk obsahuje veškeré informace o světě. Pokud slovo pro danou věc neznáme, snažíme se ji uchopit podrobným popisem a vymezením vůči jiným známým věcem. Popřípadě věc označíme termínem z jiného jazyka, který má skutečnost osvojenou.

Sokol připomíná, že informace ze světa se dozvídáme celým svým tělem, nejen smysly, rozumem, ale také pohybem. Jazyk je podle něj spíše prostředím, než-li pouze prostředkem. „...teprve pojmenovaný, to jest jazykově zvládnutý svět, je lidský svět.“ (Sokol, 2002, s. 64) Jazyk nás obklopuje, objímá nás a usazuje nás do světa. Umožňuje nám uchopit svět, abychom jej mohli pokládat za svůj domov. Jazyk nás zabydluje ve světě. Stává se naší neodkladnou součástí, jež nám pomáhá poznat svět, věci i druhé. „Proto se souběžně s poznáváním věcí a tvořením prvních pojmů musí rozvíjet ještě řeč, totiž schopnost věcí označovat symbolických označením, které je srozumitelné druhým.“ (Sokol, 2002, s. 99) Řeč je určená k setkávání s druhými, proto s nimi musíme sdílet stejný symbolický aparát pro tutéž věc. Musíme hovořit o stejné věci.

Peregrin s předchozí tvrzením o jazyku jako zprostředkovateli světa nesouhlasí. Namítá, že „...jazyk neposkytuje dokonalé prostředky pro mapování světa; a mapy (teorie), které s jeho pomocí vytváříme, tedy nejsou zcela důvěryhodné.“ (Peregrin, 2003, s. 33) Peregrin se domnívá, že náprava může nastat pouze pomocí filosofie, která nedokonalosti jazyka nalezne a odstraní. (Peregrin, 2003, s. 33) Jazyk nemusí světu zcela jistě odpovídat. Jazyk vzniká a stále vzniká v souvislostech a je tedy lidem srozumitelný. Označují jím stejné věci. Vývoj řeči se nezastavuje, vine se dál.

Jazyk se musí neustále aktualizovat a obohacovat o nové poznatky a skutečnosti, které se ve světě nacházejí. Neodpovídá-li jazyk světu, jedná se o konvenci, kterou všichni účastníci a uživatelé jazyka sdílí a rozumí ji. Pokud by vznikaly nové dokonalé jazyky neopírající se o skutečnost, jednalo by se opět o uměle vytvořený jazyk, který by nesl význam věcí stejně jako ten současný.

Jazyk, řeč nás usazuje do světa. Dokážeme jím uchopit svět a vztáhnout se k němu. Rozumíme smyslu jazyka i světa. Lidský svět je pojmově zvládnutý svět. Přestože jazyk nemusí světu odpovídat, všichni mu rozumíme a sdílíme jej.

3. 1 Domov

Doma se cítíme zpravidla tam, kde spatřujeme známé věci, kde se cítíme bezpečně a neohroženě. Důležitost a význam si uvědomíme teprve tehdy, když jsme z domova vytrženi a vyhnáni do cizího, neznámého prostředí. Jak důležitou funkci má domov lze spatřit v dysfunkčních a afunkčních společnostech, kde spolu nekomunikují a netvoří společný domov. Tito lidé se zpravidla nedokáží usadit ve světě a nalézt známé prostředí. Analogie domova jako příbytku a domova jako vztaženosti ke světu je nasnadě.

Domov nám dává možnosti, předpoklady pro poznání všeho, co se nachází mimo něj. Vždy se vyskytujeme se v prostředí, které již známe. Osvojením věcí z domova získáváme šablony, které aplikujeme na cizí prostředí. Umíme pojmenovat, označit předměty, věci obsažené v něm. Vstoupíme-li do prostředí neznámého, cizího, již jej známe. Poznáváme věci, které jsme si osvojili již dříve. (Sokol, 2007, s. 27) Domov nám dává perspektivu veškerého poznání. Vše co je mimo něj poznáváme prostřednictvím věcí známých právě z domova. Zpřístupňuje okolní svět. Osvojováním a zabydlováním ve světě se náš domov rozšiřuje a přibírá k sobě domovy další.

Domov nám umožňuje být aktivní: „Domov coby vztaženost k sobě samému je podmínkou toho, že můžeme ve světě nějak *jednat*. Ze svého zázemí, které nám domov poskytuje, k věcem ve světě nejen přistupujeme, ale můžeme s nimi také

nějak zacházet. Můžeme se vztahovat k věcem, které můžeme mít a které se jakožto své vlastnictví odnášíme k sobě domů. Domov je tedy podmínkou každého mého *mohu*. Mám-li domov, mohu se vztahovat k tomu, co je mi cizí, k tomu, co není mým domovem.“ (Krámský, 2003, s. 105) Domov v nás budí zvědavost poznávat nové věci, které se v domovu nenachází. S osvojenými věcmi můžeme zacházet, manipulovat. Stejně jako s jazykem. Osvojení pojmů z našeho domova umíme užívat. Víme, jak s nimi manipulovat. Neznámé věci, se kterými jsme se před tím nesetkali, neumíme je slovně uchopit, vymezujeme přirovnáním či popisem.

Jak Sokol upozorňuje, že domov není nutně vázán na přesně vymezené místo. Lidé se jej berou s sebou, přestože se např. přestěhují. Domov představuje prostředí, atmosféru, náladu, ve kterém se ostatní chovají, jak jsme zvyklí. Jak Sokol uvádí: „Velká, národní společnost má navíc ještě také společný jazyk, což není jen slovník a gramatika, ale také jistý způsob, jak našinci spolu hovoří.“ (Sokol, 2007, s. 191) Společný jazyk v sobě nese tradici, historický vývoj společnosti. Nese v sobě charakter společnosti a prostředí, ve které se nachází. Jižní národy jsou charakterističtí svou energií, vitalitou, bezprostředností. To vše se odráží i v jejich jazyce. Např. Italové, přestože mezi sebou hovoří o každodenních záležitostech, jejich řeč plyne velmi energicky až dramaticky rychle, nezaujatému pozorovateli se může zdát, že se hádají.

Domov nás umisťuje do jazykového světa, který nám dává věci kolem nás. Pomáhá nám vztáhnout se k věcem, které se nenachází v našem domově. Jazyk nám umožňuje cítit se ve světě jako doma, jako pojmově obsáhlém světě, ve kterém se vyznáme a kterému rozumíme.

3. 2 Mateřský jazyk

S mateřským jazykem se setkáváme již v prenatálním vývoji, kdy získáváme informace prostřednictvím matčina těla. K intenzivnějšímu působení jazyka dochází po narození. Jedinec si během vývoje osvojuje řeč, která mu zprostředkovává svět. Tím se ve světě něm zabydluje a vymezujeme si na něm své místo.

Vaňková pojímá mateřský jazyk jako domov: „Pro nás pro Čechy má svět už navždy primárně české dimenze; je českou modifikací světa. ... Analogicky jsme ‚doma‘ také v jednom jazyce: to jest v jednom způsobu reflexe světa a porozumění světu.“ (Vaňková, 2003, s. 66) Mateřský jazyk osvojujeme prostřednictvím říkanek, básniček, pohádek i písniček. Slovní zásoba rodného jazyka odpovídá veškerým možnostem, které společnost potřebuje sdělit. Dítě ze začátku nerozumí vztahům mezi slovy a tedy i věcmi. To se mu podaří až na základě propojení zkušeností a jazykem. „Porozumění světu jde v ruce porozumění jazyku.“ (Vaňková, 2003, s. 74)

Překlad mezi mateřským a cizím jazykem je velmi komplikovaný. V cizím jazyce nedokážeme zobrazit vše, co je znázorněno a nastíněno v rodném. Překlad nedokáže převést odchylky ve významech originálu. Mateřský jazyk je pro nás jedinečný a neopakovatelný. Vždy je nám vlastní jinak než ostatní jazyky. Vaňková uvádí, že „I v jiných jazycích se můžeme naučit tzv. ‚myslet‘, z mateřského jazyka však vyrůstají naše prožitkové struktury, na jeho základě jsme schopni (jakoby všemi smysly) cítit, mathesiovsky řečeno, ‚domovskou příchut‘ slov, konotace atp., prožívat na jeho základě oběma mozkovými hemisférami a všemi složkami své bytosti najednou.“ (Vaňková, 2003, s. 74) Cizí jazyk nám neumožňuje prožít tolik pocitů jako jazyk mateřský. V rodném jazyce cítíme ve slovech drobné odchylky, které mění zabarvení či význam slov. Tuto vlastnost si neuvědomujeme, dokud nemáme přeložit text do cizího jazyka. Při překladu musíme učinit ústupky, které text umožní přeložit a sdílet v cizím jazyce.

Při překladu je nutné zahrnout slovní zásobu, tvarosloví a syntax. Sokol uvádí příklad, jak je při překladu složité vyjádřit některá slova. Vybral si české slovo *pozítří*, které se do angličtiny musí převést opisem *the day after tomorrow*. Překladaťel musí projevit svůj cit k rozlišení pravého významu. „K tomu, aby se překladaťel co nejvíc přiblížil k půdě porozumění jazyka, z něhož překládá, musí se snažit stát se tím, kdo mluví.“ (Sokol, 2002, s. 72) Při překládání je velmi důležitá volba slov. Jak již Sokol nastínil, některá slova nejsou převeďitelná. Národ má

pro věc specifické označení, které nelze druhému národu sdělit. Společenství takové slovo pro označení věci nepotřebuje, protože se u něj třeba ani nevyskytuje.

Šturzová poukazuje na to, že v přeložené řeči chybí rozměr, působí ploše, bez objemu. Překlad v sobě nemá možnost zobrazit to, co bylo řečeno, napsáno mezi řádky. Skrytý kontext vychází z vývoje rodného jazyka, který v sobě nese dějinný vývoj a úzké vazby souvislostí. (Šturzová, s. 18) Významy slov na sebe odkazují. Nesou skrytý obsah, který se v přeloženém textu nemůže nikdy zobrazit, neboť jak již bylo řečeno, jazyk si s sebou nese historický vývoj a tradice určité společnosti.

Mateřský jazyk nás umisťuje do světa. Poskytuje nám diskurz společnosti a kultury, ve které jsem se narodili. Mezi významy slov se v mateřském jazyce nachází skryté odkazy, které nelze převést do cizího jazyka. Přeložená slova, text působí ploše a uměle.

V cizím jazyce se můžeme naučit myslet, ale nikoli prožívat. Jiná situace existuje v dvojjazyčných domácnostech, kde jedinci si jedinci vytváří vztah k oběma jazykům současně.

ZÁVĚR

Bakalářská práce představila komunikaci v odkazu k původnímu latinskému významu communis, který si klade za cíl sdílet, dále taky spoluúčastnit, mít účast na společném. Právě toto sdílení představuje problematický okruh této práce.

Řeč nás umisťuje do světa. Zobrazuje se v něm pestrost celého světa. Aby řeč mohla vzniknout, muselo dojít k sebezpřesahu, transcendenci jedince. Člověk si musel uvědomit sebe jako odlišné od jiných. To vyčlenilo člověka od ostatních živočichů. Člověk si uvědomil smysl, řád, tedy logos, ke kterému jsme předurčení.

Komunikace připravuje prostor setkání a sdílení téhož, téže věci. V bakalářské práci jsem se snažila osvětlit zdroje této nemožnosti vždy sdílet. Setkání u věci je zneprístupněno různými způsoby vztahování se a sebeumísťování do světa. Při bližším seznámení s problematikou se ukázalo, že se lidé mohou setkat v obecné rovině, avšak v konkrétním a osobním se již rozcházejí a míjejí se. K tomu, abychom k druhému mohli promlouvat, si jej musíme nejprve osvojit. Poznat a vymezit jako osobnost. K druhému pronikáme na základě zrcadlení, kam promítáme vlastní zkušenosti ze světa. Dokážeme se tak k druhému vztáhnout a vnímat jej jako druhého člověka. Vytváříme si k němu vztah. Získáváme přehled o jeho názorech na věc a postoje, které zaujímá. Poznáváme jeho hlediskovost na problematiku. Při snaze proniknout k druhému, zároveň pronikáme také k sobě.

Jazyk v sobě obsahuje odkaz na historii a zároveň předjímá budoucnost. Každým dnem se jazyk aktualizuje a přizpůsobuje se novým poznatkům, objevům a informacím. Tento řád, zakotvení do světa nese mateřský jazyk. V rodné řeči jsme vždy doma. Umíme v ní myslet i cítit. Právě prožitek nám cizí jazyk neposkytuje. Mateřský jazyk dává obraz národa a kultury.

Bakalářská práce ukázala, že přestože jazyk přesně svět nekopíruje, dává nám důvěryhodný obraz, u kterého se můžeme scházet s druhými. Musíme vždy myslet

na to, že druhý pohlíží na věc jinak než my, proto je třeba vždy se dotazovat, zjišťovat, aktualizovat a zpřístupňovat se druhým. Komunikace není jednosměrný proces, proto my zkoumáme druhého a on zkoumá mě. Já zkoumá Ty a Ty zkoumá Já jako my jeho.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

- EXNEROVÁ, S. *Komunikační dovednosti: Otázky a odpovědi*. 1. vyd. Liberec: Technická univerzita v Liberci, 2008. 107 s. ISBN 978-80-7372-357-6.
- GADAMER, H.-G. *Člověk a řeč*. 1. vyd. Praha: OIKOYMENH, 1999. 154 s. ISBN 80-86005-76-3.
- HEJNA, D. Existencialismus a filosofie dialogu. In: *Současné filosofické směry*. 1. vyd. Ústí nad Labem: Univerzita J. E. Purkyně, 2002. s. 26–45. ISBN 80-7044-395-2.
- KERN, H.- MEHLOVÁ, CH., NOLZ, H. et al.. Sociální psychologie. In: *Přehled psychologie*. Praha: Portál, 2006, s. 229–268, ISBN 80-7367-121-2.
- KOŽNAR, J. Komunikace. In: *Psychoterapie III*. Praha: TRITON, 1997. ISBN 80-85875-41-1.
- KRÁMSKÝ, D. *O povaze humanitních věd: K etickým a metodologickým východiskům humanitněvědního poznávání*. 1. vyd. Liberec: Nakladatelství Bor, 2008. 175 s. ISBN 978-80-86807-75-1.
- KŘIVOHLAVÝ, R. Co se rozumí sociální komunikací. In: *Jak si navzájem lépe porozumíme*. 1. vyd. Praha: Nakladatelství Svoboda, 1988. 235 s.
- PATOČKA, J. *Úvod do fenomenologické filosofie*. 1. vyd. Praha: OIKOYMENH, 1993. 189 s. ISBN 80-85241-47-1.
- PATOČKA, J. *Tělo, společenství, jazyk, svět*. 1. vyd. Praha: OIKOYMENH, 1995. 203 s. ISBN 80-85241-90-0.
- PATOČKA, J. *Filosofie výchovy*. 1. vyd. Praha: Pedagogická fakulta UK, 1997. 65 s. ISBN 80-86039-33-1.
- PELCOVÁ, N. *Vzorce lidství: filosofické základy pedagogické antropologie*. 2. vyd. Praha: Portál, 2010. 261 s. ISBN: 978-80-7367-756-5.
- PEREGRIN, J. *Filosofie jazyka*. 1. vyd. Praha: TRITON, 2003. 210 s. ISBN 80-7254-432-2.
- PEŠKOVÁ, J. Já a ty ve společném prostoru, aneb problémy sociální komunikace. In: *Výchova a vzdělání v pozdní době. Pamětní spis k životním a pracovním jubileu*

- univ. prof. PhDr. Radima Palouše, dr.h.c., *Studia paedagogica 11*, UK Praha: Univerzita Karlova, 1995. ISSN 0862-4461.
- PEŠKOVÁ, J.- SCHÜCKOVÁ, L. *Já člověk... Jak dělat vědu o člověku dnes a zítra*. 1. vyd. Praha: SPN, 1999. 270 s. ISBN 80-04-21766-4.
- POŽICKÝ, J. – VAŇKOVÁ, I. – KRÁMSKÝ, D. – KITZBERGEROVÁ, L. *Hledání společně sdíleného světa jako východisko a předpoklad výchovného působení*. 1. vyd. Praha: Univerzita Karlova v Praze – Pedagogická fakulta, 2003. 132 s. ISBN 80-7290-114-1.
- RŮŽIČKA, J. *Péče o duši v perspektivách psychoterapie*. Praha: TRITON, 2003. s. 24 – 95. ISBN 80-7254-312-1.
- SOKOL, J. *Filosofická antropologie: Člověk jako osoba*. 1. vyd. Praha: Portál, 2002, 222 s. ISBN 80-7178-627-6.
- SOKOL, J. *Malá filosofie člověka a Slovník filosofických pojmů*. 5. vyd Praha: Vyšehrad, 2007. 411 s. ISBN 978-80-7021-884-6.
- SVATOŠ, T. *Kapitoly ze sociální a pedagogické komunikace*. 2. vyd. Hradec Králové: Gaudeamus, 2006, 158 s. ISBN 80-7041-176-7.
- SVOBODOVÁ, Z. Kainovo znamení. In: *Hledání souřadnic společného světa: Filosofie pro každý den*. 1. vyd. Praha: EUROLEX BOHEMIA, 2004. s. 51–57.
- ŠTURZOVÁ, J. *Komunikace jako sdílení a péče o vztah*. Praha: Pražská vysoká škola psychosociálních studií, 2006.
- VAŇKOVÁ, I. *Mlčení a řeč: v komunikaci, jazyce a kultuře*. 1. vyd. Praha: ISV, 1996. 280 s. ISBN 80-85866-14-5.
- VYMĚTAL, J. Význam pojetí vztahu u Martina Bubera pro psychoterapii. In: *Psychoterapie III: sborník přednášek*. Praha: TRITON, 1997. ISBN 80-85875-41-1.